

Elava rahvalaulu juurde jõudmine: Herbert Tampere teadlaseisiksuse kujunemine

Taive Särg

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur
taive.sarg@folklore.ee

Teesid: Artiklis jälgitakse etnomusikoloogi ja folkloristi Herbert Tampere (1909–1975) teadlaseisiksuse ja vaadete kujunemist osana eesti rahvamuusika uurimisloost, kus ta töi rahvalaulude elu ja surma retoorikasse ootamatu käänaku. Mitmesuguste arhiivi- ja trükiallikate põhjal antakse ülevaade Tampere kasvupõlvest, tööst ja kujunemisest uurijaks Oskar Looritsa aegses Eesti Rahvaluule Arhiivis (ERA). Tampere töötas ERAs ja selle jätkuasutuses, Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas 1928–1945. Aastatel 1952–1966 oli ta rahvaluule osakonna juhataja, vahemikus 1946–1951 ja 1967–1975 Tallinna Konservatooriumi õppejõud ja professor. Ta sai oma aja Eesti silmapaistvaimaks eesti rahvamuusika uurijaks, kelle tähtsust järgnev aeg on veelgi esile tõstnud. Siinse uurimuse rõhk on küsimustel, kuidas kujunesid välja eluaegse pühendunud rahvamuusikateadlase hoiakud, valikud, teadmised ja motivatsioon; ning missugune võis olla kolleegide, esmajoones ERA juhataja Oskar Looritsa mõju.

Märksõnad: etnomusikoloogia, Herbert Tampere, Oskar Loorits, pärimusmuusika, rahvalaul, regilaul

Eesti rahvalaul on elanud ja veelgi elab.

*Ent elava juurde ei tohi asuda mingisuguste võõraste printsiipidega,
vaid need peavad väljuma temast enesest täpse vaatluse kaudu.*

Herbert Tampere (1934: 30)

1. Sissejuhatus

Eesti Rahvaluule Arhiivis rahvamuusika uurimisega alustanud ning Oskar Looritsa järel üheks osakonna kõige kauaaegsemaks juhatajaks olnud Herbert Tampere (1909–1975) töi 20. sajandi algupoolel pöörde eesti rahvalaulu käsitlemisse: 19. sajandist pärit väljasureva rahvamuusika retoorikasse löikus 1930. aastatel ta väide, et rahvalaul elab. Tõlgendaksin seda mitmetähendusliku metafoorina.

Rahvalaulu elavus tähendas Tampereel, et mõnel pool lauldi vanemast ajast päritud laule; ning ka seda, et rahvalaul kui suuline pärimus eksisteerib esituses ja sellisena tuleb teda ka uurida. Elavaks nimetas ta – vastanduses noodikirjale – avalikult kuuldavat laulu, aga samuti kvaliteetset helisalvestust elavast esitusest.¹

Praeguses teadustraditsioonis peetakse rahvalaulu esituse iseloomu ja tava-de tundmist enesestmõistetavalt oluliseks. Kui kohaldada rahvalaulu kohta šoti filosoofi ja poeedi Thomas Carlyle'i omaaegset metafoori luulestiili kohta, siis esitus on rahvalaulust lahutamatu: see ei ole mitte laulu mantel, vaid nahk.² 1930. aastate Eesti haritlaste seas, kus rahvalaule tunti rohkem luuletekstide ja nootidena, oli arusaam rahvalaulikute ja -laulude esitusstiili tähtsusest alles tärkamas. Samuti võis tunduda harjumatu mõte, et eesti vanem rahvalaul *regilaul* oma traditsioonilises olukorras ongi täisväärtuslik vokaalmuusika. Kontseptuaalse muutuse tõi siin Tampere, kes folkloristika algse huviobjekti, rahvalaulu peaaegu et pühad jäänused, mõtestas ümber kui lihast ja verest inimeste kuuldava laulu.

Nii näiteks Villem Reiman kirjutas 1916. aastal, kommenteerides Johann V. Jannseni 1857. aasta halvustavat sõnavõttu rahvalaulu kohta: “See **haua-kõne** ei teinud rahvalaulule enam haiget. Ta heitles iseenesest juba **surмага ja heitis pea hinge**” (Reiman 1916: 168). Helilooja Mart Saar jutustas kolleeg Cyrillus Kreegist: “Muistsete viiside **kalmuküngastelt** kostuvad leinahelid on ta sünnitanud” (Saar 1929: 352). “**Kadund** on meie rahvaviisid ...” alustas helilooja ja muusikateoreetik Juhan Zeiger (1934: 9) eesti esimest rahvalaulu-alast monograafiat.³ Samal aastal, 1934, kirjutab Tampere, et “rahvalaul elab” – kas laul oli siis üleöö ellu ärganud?

Rahvalaulude mahamatmine ajal, kui neid mõnevõrra lauldi, pani mõtlema kirjutamise tava ning autorite suhtumise üle. Kujundlik keel aitab öeldut tajuda meelelise ja tõe(li)sena, seeläbi mõjutades tundeid ja käitumist. Sõnastus vormib arusaamu ja kujundab nähtusi: “[--] sõnad, nimetused loovad sotsiaalset tegelikkust niisama palju, kui nad väljendavad seda,” kirjutab sotsiaalfilosoof Pierre Bourdieu (1989: 20). Rahvalaulu surnuks kuulutades seda romantiseeriti, väljendati toimunud kiireid muutusi – ning allesjäänud vähest laulupärimust pisendati. Tampere aga jõudis uue vaatenurgani ning hakkas rahvalauludest teistmoodi kirjutama ja looma uute sõnadega uut tegelikkust.

Metoodilises plaanis tähendas laulutraditsiooni elavaks osutumine selle salvestamise ja uurimise võimalikkust välitöödel. Juhan Zeiger (1934), kes väitis, et “puhastverd“ eesti rahvaviisid on kadunud, ei pidanud kaasaja traditsiooni enam piisavalt esinduslikuks, et sealt esituse kohta teavet koguda, ning usaldas vanemaid üleskirjutusi. Tampere esindab teistsugust lähenemist ning on etnoloogilise uurimissuuna algatajaks rahvamuusikas (nt Rützel 1987a).

Suurvaimuna on Herbert Tampere jätnud mõõtmatu vaimse pärandi, mis on kuuldav-nähtav kasvõi pärimusmuusikana meie kultuuripildis. Tema loomingu hulka kuuluvad trükis ilmunud teaduslikud ja populariseerivad kirjutised, rahvamuusika ja -tantsude publikatsioonid koos teoreetiliste osadega, käsikirjalised ja helisalvestatud folkloorikogud, helisalvestuste transkriptsioonid, fotod ja päevikud välitöödelt, helisalvestatud sõnavõttud, artiklite ja loengute käsikirjad, kirjad ja märkmed, ning kataloogid ja kartoteegid ERAs. Tampere käsikirjade hulgas leidub kolm mappi sõjaeelsest ajast (EFAM 1, 2, 3) ja hulk hilisemaid materjale. Muid allikaid ja dokumente Tampere(de) kohta asub Eesti Kirjandusmuuseumi ja teiste mäluasutuste fondides, sealhulgas mitu omakäelist biograafiat (EKM, Fond 24).

Richard Viidalepp, Herbert Tampere kauaaegne kolleeg ERAs, on pühendanud talle tähtpäevaartikleid ja nekroloogi, loetledes üksikasjalikult ja arvuliselt Tampere saavutusi (Viidalepp 1969a, 1969b, 1976). Põhjalikud ülevaated Tampere elust ja rahvamuusika alasest viljakast tegevusest on kirjutanud tema õpilane Ingrid Rüütel (1984, 1987a, 1987b). Mall Hiimäe on koostanud Tampere artiklite kogu "Lauluväelised" (2009), kõneldes selle järeلسõnas uurija kujunemistest; samuti on ta jaganud oma isiklikke mälestusi ning tutvustanud Tampere mitmekülgset tegevust (Hiimäe 1987, 1995, 2003, 2009a, 2009b). Tiiu Jaago (2019) ja Andreas Kalkun (2005) käsitlevad Tamperet kui rahvalaulude uurimise uuendajat ning Pärtel Lippus (2001) kui Tallinna Konservatooriumi õppejõudu. Pille Kippar (2019) on teinud ülevaate Tampere elust 1940. aastatel, keskendudes represseerimisele ja raskele vangla-aastale 1945–1946. Isikliku lähedase vaate Herbert Tampere elule annavad abikaasa Erna Tampere (2009) mälestused, mis puudutavad rohkem aega pärast 1940. aastaid. Üksikuid teateid Tampere kohta leidub tema enda, Richard Viidalepa, Oskar Looritsa ja Eesti Kirjanduse Seltsi kirjades. Kõigi nende allikate põhjal joonistub pilt eesti muusikafolkloori kogumise ja uurimise loost 20. sajandi kestel ning selles peamist rolli täitnud teadlasest, kelle isik tookordse teaduse hea tava kohaselt oli tema enda tekstides üksnes aimatav, seevastu austusega esile toodud kaasteliste kirjutistes – süvenemisvõimeline, ülitöökas, huumorimeelne, tagasihoidlik, tark, usaldusväärne inimene, kellest üksmeelselt lugu peeti.

Artiklis jälgin noore teadlase kujunemist eesti rahvalaulude elu-surma-taas-sünni metafoori teljel, millel ühtlasi kulgevad aeg, ühiskondlikud protsessid ja väärtused. Eestis levis alates 19. sajandist laiemalt läänelik kultuur, mille mõjul hakkas vähenema vanem folkloor. Samal ajal sündis eesti haritlaskond, kes kirjutistes käsitles regilaulude tähtsust ja hääbumist morbiidsete kujunditega. Rööbiti Tampere tegevusega arutlen, kas sellise metafoorika kasutamist võis soodustada ka soov distantseeruda minevikust ja kinnitada, et on jõutud kirjakuultuuri.

Püüdes mõista Tampere vaateviisi kujunemist, vaatlen alljärgnevalt euroopa ja eesti rahvalaulu uurimist (pt 2–4), Tampere elukäiku, õppimist Tartu Ülikoolis (TÜ) ja tööd Eesti Rahvaluule Arhiivis (ERA), lähedasi inimesi ja kolleege, suhtlemist Oskar Looritsaga (pt 5–9), suhtumisi, ajendeid, teguviise (pt 10–11). Ajalooliseks taustaks on Eesti areng sisekolooniast omakeelseks rahvusriigiks Euroopa kultuuriruumi äärealal ning üleüldisem eurotsentristliku vaateviisi mõranemine maailmas. Keskendun Tampere terviklikule eluperioodile – kujunemisele hiilgavaks teadlaseks Eesti vaimuelu tõusuajal, kuni 1940. aastateni, mil Teise maailmasõja, Nõukogude ja Saksa okupatsiooni tõttu Eesti ja ka tema elu paiskus rasketesse ajaloosündmustesse.⁴

2. Surev rahvalaul ja eelmise arenguastme riismed. Herderi kontseptuaalne metafoor

Euroopas 18. ja 19. sajandil tekkinud folkloristika diskursuses kasutati Saksa filosoofi Johann G. Herderi (1744–1803) eeskujul bioloogilisi metafoore. Herder lõi universaalse, bioloogilise-sotsiaalse arenguteooria, mille järgi rahvad arenevad organismidena üldise teleoloogilise eesmärgi raames, kusjuures nende suulised traditsioonid võivad üle kasvada kirjaliikeks kõrgkultuurideks.⁵ Tema idee haardeulatus ning piltlik, luterlikke ja talupoeglikke väärtusi kajastav kirjutusstiil mõjutas folkloristikas, aga ka teistel teadusaladel tõlgendama sotsiaalseid nähtusi orgaanilisena, elava-surevana. (Lizardo 2021: 607–613)

Herder kirjutas: “Kogu inimkonnal, ka eluta maailmal enesel, ja igal üksikul rahval ja perekonnal on ühesugune arenguseadus: halvalt heale, healt parimale, parimalt halvemale ja halvale – see on kõigi asjade ring. Nii on ka iga kunsti ja teadusega: nad idanevad, võrsuvad, õitsevad ja närtsivad“ (Herder 1767: 27).

Teatud diskursusele omast terviklikku kujundit nimetavad Ameerika keeleteadlased ja filosoofid George Lakoff ja Mark Johnson (1980: 32) kontseptuaalseks metafooriks. Metafoor aitab siduda mõtlemise ratsionaalset ja kujundlikku külge, selgitada tuntud kogemuse kaudu tundmatu(ma)t, konkreetse kaudu abstraktset. Metafoor ei ole neutraalne, vaid vahendab ka vaatenurka ja suhtumist, sest toob nähtusi ja nende tunnuseid esile valikuliselt ning hinnanguliste sõnadega. Metafooriloogetika lähtub paljus vahetust inimkogemusest, nt kõrge, elav on tavaliselt positiivne. Nii esineb ka Herderi retoorikas positiivsena fraas “kõrgeim ja elavaim osa luulekunstist”, negatiivne hinnang aga kajastub väljendis “rahvahääd on madalad ja elatud” (Herder 1779: 5, 27). Tavaline on personifitseerimine, mille kaudu isikustatakse ja elustatakse abstraktset: protsesse, kultuurinähtusi, sealhulgas ka rahvalaulu. Kontseptuaalne meta-

foor realiseerub keeletes väljendites, mis ühise kultuuritaustaga inimestel aktiveerivad kogu tervikliku kujundi. (Fernandez & Blacking *et al.* 1974; Lakoff & Johnson 1980; Hills 2017; Müller 2008)⁶

Rahvaste tsüklilise arengu teooria kaudu ühendas Herder oma aja olulised kontseptsioonid, nagu kultuurilise relativismi ja eurotsentrismi ning pärimuskultuuri loomulikkuse ja kirjakultuuri väljatöötatuse. Selle teooria järgi on kõik rahvad võimekad ning püüvad, vastavalt oma eripärale, inimese ja kultuuri täiuslikkuse poole – kuid rahva kasvutsükli õnnestumine ehk potentsiaali teostumine sõltub selle elutingimustest. Maa ilma rahvaste saavutusi hindas Herder aga lääneliku teaduse ja kunstide mõõdupuu järgi ning nõnda ilmnas, et soodsaimates tingimustes olid arenenud eurooplased ning jõudnud ka kõrgeimale tasemele. (Spitz 1955; Duchesne 2017–2018; Herder 1785)

Kõrgeima arengujärgu keskseid tunnuseid oli kirjakultuur, millega seostusid teadus, kunstid, ühiskondlik struktuur. Folkloor juba “konstrueeriti” kirjakuultuuri vaates hääbuvana, sest seda – kui algelisema arengujärgu tunnust – eeldati kõrgemas järgus kaduvat. Kirjakuultuuri ajal eksisteerivaid pärimusi peeti ebaõigeks⁷ või väljasurevaks minevikujäänuseks. Viimasele osutavad mitmed rahvaluule nimetused, nagu “säilmed, jäänused” (*reliques*, Percy 1765) või “elavad riismed” (*lebendige reste*, Herder 1773: 21). Ka Villem Reiman kujutab vanu rahvalaule kui väärtuslikke riismeid: “Varsti lämbuvad viimased narmad, kui neid kohe ära ei koristata [---]” (Reiman 2008 [1908]: 356). Antropoloogid Edward B. Tylor ja Lewis H. Morgan löid säilinud pärimuse jaoks vanema arenguetapi “igandi” (*survival*) kontseptsiooni (Tylor 1920: 16).

Rahvaluule määratluste iseloom aitas haritlastel luua distantsi kultuurilise Teisega kas aja (“muinsus”, “jäänused”) või sotsiaalse klassi osas (“(maa)rahvas” (*folk, popular*)).⁸ Distsantsi loomine oli vajalik pärimuse vanuse kinnitamiseks, ajaloo konstrueerimiseks ja omaenda arengutaseme tunnetamiseks; samuti elamuse saamiseks, sest folkloorihuvi seostub romantismiga, mille väljendusvahendite ring asub tavapärase vastaspoolle – sinna jääb ka minevik ja hääbumise poeetika. (Ó Giolláin 2000: 33; Sodikoff 2011; Erard 2016)

Folkloori tajumist kaduvana soodustab see, et tema kehastused on efemeersed. Modernse tekkimine ja uuenemine tähendab traditsioonilise pidevat hääbumist ning kaotuse taju: “Folkloor, mille sünonüümiks oli pärimus (*tradition*), muutus 19. ja 20. sajandi teadlastele pidevaks surma-lähedaseks kogemuseks, sest uurimisobjektist räägiti aina elamise ja suremise mõistetega” (Anttonen 2005: 49). (Vrd Kirschenblatt-Gimblett 1998; Dundes 1969). 20. sajandi (muusika)folkloristikas ja lingvistikas lisandus bioloogilisele metafoorile “taaselustamine”, “teise elu” faas (nt Wiora 1959; Honko 1998; Hill & Bithell 2014; Mufwene 2004; Siragusa 2015).

Folkloristikas põimusid esteetilised, filosoofilised ja sotsiaal-poliitilised vaa-tenurgad ning vastavalt neile kujunesid välja diskursiivsed praktikad, mis

esindasid teatud rühmade huvisid (vrd Briggs 1993; van Dijk 2005). Rahvaste tsüklilise ajaloo ideoloogia sobis 18. ja 19. sajandil Euroopas esiletõusvatele, seni ilma soliidse kirjakultuurita rahvastele: sakslastele ning Põhja- ja Ida-Euroopa rahvastele, sealhulgas eestlastele, sest see näitas neid tõusva arengutsükli algul, saamas “kultuurrahvasteks” (vrd Ó Giolláin 2014). Pärimusainest pidas Herder vajalikuks rahvuslike kirjakultuuride loomiseks, et maailmas püsiks kultuuri mitmekesisus ja elujõud, mida ta märkas folklooris.⁹

Rahvalaul “konstrueeriti” suuresti personifikatsiooni abil, kui muiste sündinud elav ja väärtuslik subjekt. Siin oli eeskujuks kunstidest kirjutamise ja nende müstifitseerimise traditsioon, nt rahvalaul “elas rahva kõrvus, elava laulja huultel ja harfil”; rahvalaul “saadab eestlasi igal sammul” ja “kandub läbi kogu rahva elu hällist hauani”.¹⁰ Pärimuse isikustamine taandas inimese ja kogukonna tahaplaanile või koguni laulude-juttude rikkujale (vt nt Dundes 1969: 8; Siragusa 2015).

Herder kasutas epiteeti “elav” laul eelmodernse “metsiku” rahva pärimuse kohta, kusjuures “elav” tähendas lisaks laulu esituspõhisele eksistentsile ka loodusrahva elujõulisust, kammitsematust; sellele vastanduv “elutu” tähistas aga kirjalikku teksti: “Teadke, et mida metsikum, s.t mida elavam, vabalt toimivam on mingi rahvas, [--] seda metsikumad, s.t seda elavamad, vabamad, meelelisemad, lüürlisemad peaksid olema ka tema laulud, kui tal neid on. Mida kaugemal kunstlikust/kunstilisest (*künstlicher*), teaduslikust mõtlemisviisist, keelest ja kirjakunstist on rahvas, seda vähem peaksid saama paberile – elutute kirjatähtedega kirjutatud värssideks – ka tema laulud [--]” (Herder 1773: 12).

See tsitaat, mis seob metsikust ehk madalamat arengutaset suulise pärimusega, lubab oletada, et kirjakunsti ja -kultuuri poole pürgiv rahvas – nagu eestlased näiteks – võibolla ei soovinud, et tal leiduks “elavaid, metsikuid laule”. Paraku, just eestlaste kohta arvas Herder 1772, et need on ühed Euroopa viimastest metslastest.¹¹ Kas oli ehk vaja 19. sajandi eestlastel see arvamus kummutada ja kinnitada, et rahvalaul on surnud?

3. Regilaul kui mitte-lääne muusika. Võrdlev muusikateadus, muusika etnoloogia

Eesti rahvamuusika seisukohalt oli oluline mitte-lääne muusika, sealhulgas kõnelähedaste laulustiilide uurimise ja väärtustamise algus 19. saj lõpul Euroopas, sest see andis teoreetilise põhja ja motivatsiooni ka läänemeresoome vanemate viiside käsitlemiseks. Herderlik kasvuteooria andis eestlastele küll lootusi saada kultuurrahvaks, kuid nende traditsiooniline laulustiil, ühehääln

kõnelähedane regilaul, näis 18. ja 19. sajandil tõestavat kaasaja veel madalat arengutaset ega pärvinud korraliku vokaalmuusika staatust. (Hurt 1963; Jaago 2019; Särg & Oras 2021)

Regilaulu esitus ja viisid erinesid euroopaliku rahvalaulu kõlaideaalist, mis oli kujunenud mõningate indoeuroopa rahvaste pärimuse põhjal. Regilaulu oli kujundanud teistsugune, läänemeresoome keel ja arhailine pärimuskultuur. Seetõttu regilauluviisid ja -esitus ei aidanud rahvusliku alaväärsuse all kannatavatel eestlastel kinnitada oma anderikkust ja kultuuritaset lääneliku mõõdupuu järgi. (Vt Sarv 2002; Särg 2005a, 2012; Saarlo 2008.)

Puuduvad regilaulu elamuslike kuulamiste kirjeldused: laulmist lihtsalt tutvustati (nt Hupel 1777; Schultz-Bertram 1860) – ja mitte alati positiivselt (nt Kruse 1846). Herderi vaimus seoti kultuurile antud hinnangut elutingimustega, nt: “Ärgu oodatagu siit Homerose “Iliast” ega Ossiani laule. Kuidas võiks neid vaene orirahvas soetada [---]” (Schlegel 1963: 103). “Kas see on kliima, mis sellistes osmikutes [suitsutaredes] eriti tunda annab, mis rahva vaimu nii alla surub? [---] rahvaluule ei ole Eestis ainsatki juurt maasse ajanud. Vast ainult armastuslaulud, kiige- ja ketruslaulud on natuke laiemalt levinud: aga need on suuremalt jaolt ilma vaimuta ja eluta [---]” (Kruse 1846: 29).

Võõristavalt suhtusid regilaulu ka moderniseeruva eesti muusikategelased, mõjutatud läänelikust muusikast. Laulupidude traditsiooni asutaja Johann Voldemar Jannsen sisuliselt eitas vanemat rahvalaulu küsimusega: “Ja [kas] see peab ka laul olema?” (Jannsen 1857: 111).

Samalaadne halvustamine tabas Euroopas võõramat muusikat üldse, olgu siis perifeerias või eksootilistel maadel. Mitte-lääne muusika vähese uurimise põhjuseks oli kuni 19. sajandi lõpuni olnud selle ruumiline kaugus, aga ka liiga harjumatu esteetika (nt Hornbostel 1910).¹² Etnomusikoloog Curt Sachs toob näite 1776. aastal ilmunud Sir John Hawkinsi muusikaajaloost, kus jäeti kõrvale loodusrahvaste muusika järgmise põhjendusega: “Nende parimaks muusikaks olevat jõledad ja imelikud helid. Mis mõte oleks uurida praktikat, mis ei põhine ei teadmistel ega korrastatusel, või siis teada saada, milliseid helisid kõige enam naudivad hotentotid, metsikud ameeriklased või isegi peenemat sorti hiinlased?” (Sachs 1962: 6)

19. sajandil levisid muusikauurimises loodusteaduslikud ja antropoloogilised suunad ning tekkis avaram huvi inimliigi muusikalise taju ja eri esteetikate vastu. 1885. aastal kujunes Austrias võrdlev muusikateadus, mille peamiseks suunaks sai esialgu mitte-Lääne muusikakultuuride uurimine.¹³ Euroopa juhtivad uurimiskeskused tekkisid Viinis ja Berliinis asutatud fonogrammiarhiivide juures, vastavalt 1900 ja 1901. Esimese maailmasõja ajal helisalvestasid nende töötajad Saksa ja Austria sõjavangide laagrites ka eestlasi ning neil kujunesid sidemed Eestiga (Ross 2012, 2018).

Üks võrdleva muusikateaduse filosoofe ja kujundajaid Berliinis, Erich M. von Hornbostel (1877–1935) tutvustas uue ala eesmäärke ja meetodeid ning tõestas mitte-lääne muusika väärtust – vähemalt teadusliku uurimisobjektina. Ta sõnastas kultuurilise relativismi vaimus seisukoha, et muusika esteetika ja tajutajad ei ole universaalsed, vaid kultuurispetsiifilised, ning kujunevad välja kogemise käigus. Muusika etnoloogia uurimismeetod nõudis omaenda subjektiivsetest (eel)arvamustest loobumist. (Hornbostel 1905, 2000a, 2000b jm) Saksa muusikateadlane Wilhelm Heinitz (1931) soovitas muusika uurimisel esteetilise mõtteviisi kõrvale jätta ja vaadelda seda ka kui “mootorset” helitegevust.

Esiialgu väheste mitte-lääne muusika uurijate töö viis olulise arusaamani, et looduslähedaste rahvaste muusika ei ole algeline, vaid see on pika arengu tagajärg; samuti et eri muusikakultuurid ei ole üksteise arenguastmed, vaid nad esindavad eri suundi ja on saanud komplitseerituks eri tunnuste poolest, näiteks ühehäälses laulustiilis võib esineda keerukas rütmi- ja viisikäsitlus, milletaolist ei leidu komplitseeritud harmooniaga stiilides (Hornbostel 2000a: 87). Psühholoogia taustaga Carl Stumpf tõestas kõnelähedase laulmise eri stiilide näitel, et väljenduslaadi näiline lihtsus ei anna põhjust pidada muusikat vähem esteetiliseks: “Kui öelda, et kõnelaul (*Sprechgesang*) on mingi korraldamata, alaväärtuslik vorm, kuna ta on vanem, siis sellele me alla ei kirjutaks. Kas ka ooperis peaksime siis retsitatiivi vähem väärtuslikuks kui aariat ja alahindaksime seda kui atavismi; kas ka katoliku missas laulva hääletooniga lugemist, mis on väga mõjuvõimas, peaksime viletsaks?” (Stumpf 1911: 53).

Võrdleva muusikateaduse seisukohad arenesid Euroopas 19. sajandi lõpul rõõbiti põlisrahvaste muusika uurimisega Ameerikas (nt Boaz 1989) ja sotsiaalse evolutsiooni teooria taandumisega. Mitmete eksootilise muusika uurijate mõtteviisi võis mõjutada ka juudi päritolu, mistõttu neid ei tarvitsenud kõnetada euroopa- ja saksakeskne ideoloogia. Nad seisis silmitsi pärimusmuusika kultuuride hääbumisega, tajudes seda erinevalt paljudest kaasaegsetest kaotusena, mistõttu pidasid oluliseks kiiret helisalvestamist (fonograaf ja grammofon olid leiutatud 1877 ja 1878).¹⁴

Mitte-lääne muusika uurimisel kujunesid muusikaanalüütiline ja etnoloogiline suund. Kunagi varem ei olnud võimalik kuulata nii palju eri rahvaste muusikat kui fonogrammiarhiivis, seetõttu arenesid väga kiiresti uued teadmised. Helisalvestus juhtis tähelepanu esituse nüanssidele ning aitas teadvustada, et tavapärane läänelik noodistus ei vasta täpselt muusika kõlale. Otto Abraham ja Erich Moritz Hornbostel (1909) üldistasid muusika analüüsamise ja transkribeerimise kogemused ja soovitasid täiendatud noodikirja, et vältida pärimuslike helikeelte surumist läänelikesse raamidesse. Nad rõhutasid vajadust uurida laulu poeetilist ja muusikalist külge üheskoos, sest laulikute “jaoks tekst ja viis moodustavad lahutamatu terviku”, ning samuti arvestada

esisusstiili, funktsiooni jm (Abraham & Hornbostel 1909; vt ka Nettl 1964; Pärtlas 2004 jm). Eksootilist muusikat hakati aegapidi väärtustama ka kui lääneliku muusika ideede allikat.

Tunnustatud Viini muusikateadlane Robert Lach (1874–1958) huvitus muusika arenemisest “ürgkarjest” kuni kõne ja lauluni, väiksemate viisimotiivide kordamisest ja arendamisest ulatuslikumate struktuurideni, ning pidas seetõttu just vanu laulustiile heaks uurimismaterjaliks (Lach 1924, 1925; Graf 1974). Lach ja tema õpilane Walter Graf (1903–1982) avaldasid eesti keeles artiklid, mis väärtustasid eesti vanemat rahvalaulu uurimisobjektina ja revideerisid sellest varem loodud negatiivset kuvandit (Lach 1929; Graf 1929).¹⁵ Lach oli puutunud kokku eesti uuema rahvalauluga, salvestades Esimese maailmasõja sõjavangidelt keelenäiteid ja laule, mis ilmselt panid teda mõtlema saksa lööklaulude mõjust eesti rahvalauludele (Johler & Marchetti *et al.* 2019; Ross 2018). Graf käis 1930. aastal Tartus, külastas ka ERAt ning tutvus Paul Aristega ja Karl Leichteriga, kes aitasid tal saada uurimismaterjali saksa ja eesti laulude suhteid käsitleva dissertatsiooni jaoks (Graf 1933)¹⁶ (Männik-Kirme 2002: 25; Loorits 1932b).

20. sajandi algul hakkasid kõnemeloodiat ning kõne ja laulu suhteid uurima nii eksperimentaalfoneetikud kui etnomusikoloogid. Kunstmuusikas olid alanud otsingud kõne ja laulu vahealadel juba 19. sajandil, kui saksa heliloojad katsetasid Rousseau’ ja Herderi ideede vaimus emakeele prosoodiale vastavate viiside loomist (Wagner 1893: 116; Köhler 1853: 5). Austria 20. sajandi helilooja Arnold Schönberg tõi kõrgkultuuri atonaalse muusika ja kindlate helikõrgusteta laulu *Sprechgesang* (‘kõnelaul’), mis läbi ta muusikateadlase Hans Kelleri arvates tõstis ka arhailise laulu prestiiži, vähendades selle “põlastatust ja allasurutust” (Keller 1965–1966: 17).

4. Rahvalaulu elust ja surmast Eestis enne Tamperet

Eesti folkloristika ajaloo, mõistete ja keelekasutuse uurimine on näidanud nende mitmeplaanalisi seoseid eri isiksuste, huvide ja kultuuripoliitikatega (Jaago 1999, 2019; Jaago & Kuutma 2005; Kalkun 2012 jm). Ka siin kasutati looduslikke metafoore: “elu” ja “surm”; “saak” ja “lõikus”; “kuld”, “vanavar”; millega kaasnes sageli sõnumi tähtsust kajastav piibellik stiil (Valk 2004; Särg 2012). Andreas Kalkun kirjutab, et teatud tüüpi retoorika, korduvad metafoorid ja kujutluspildid kinnitavad nende olulisust, ning on aidanud “paika panna, kinnitada ja taastoota olulisi võimusuhteid ja hierarhiaid” (Kalkun 2012: 182).

Rahvalaulu sidumine morbiidse sõnavaraga “väljasurev”, “surnud” sai Eestis 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul tavaliseks – sageli selleks, et

väljendada kurbust talupoegliku kultuuri kadumise pärast ning kiirustada folkloorikogujaid (Särg 2012; vrd Anttonen 2005). Sellise retoorikaga suunas modernsuse poole püüdlev haritlaskond vanemat rahvalaulu kaugemale minevikku, luues distantsi. Korduvad kujundid said “diskursuse markeriteks” ning aitasid taasluua ühiseid teadmisi ja hoiakuid (vrd Fairclough 1995). Rahvaluule toomisest kirjalikku kultuuri räägiti kui kogumisest, lõikusest, mis osutas väärtuse väljatoomisele haritlaste poolt. Samas ei rääkinud folkloristid uuest külvist ega põldude hooldamisest – folkloori kui tooraine “kasvamine” ei olnud enam oluline. Herderi sotsiaal-bioloogilises teoorias toimuski kasvutsükkel iga rahva juures vaid korra.

Regilaulu vähenemise elavas traditsioonis tingisid tema laulukeele, -esteeetika ja -konteksti vanapärasus ühiskonna muutumise taustal (Rüütel 2012; Oras 2017). Euroopaliku muusika mõju tugevdasid (sise)kolonialistlikud võimusuhted, kus tugevam pool, antud kontekstis baltisakslased, andis ka esteetilised hinnangud ja skaalad. “Kui mõisatöö kadumisega hävis situatiivne alus vana laulustiili püsimiseks, siis uueaegne kultuur pööras pahupidi, s.o negatiivseks inimeste suhtumise vanasse laulusse,” kirjutab Ülo Tedre (2015: 115). Vanad laulikud surid, laulmise olukorrad kadusid, vanema rahvalaulu asendasid uuemad stiilid.

Kirjakultuuri loomiseks ja folkloori talletamiseks tulevikule hakati tekste 19. sajandil rohkesti üles kirjutama. Regilaul oli veel sajandi keskel suhteliselt elav, nt Mihkel Veske sai selle kogumisel “rikkaliku saagi” (*reiche Beute*) (Kallas 1902: 29). Siiski kasutati kujundeid “**hauamonument**” ja “**sureva rahvuse luigelaul**” 1859. aastal ilmunud eepose “Kalevipoeg” kohta, sest eesti rahva ja keele tulevik oli ebaselge. August Annist (1936: 71) on oletanud, et see võis olla ka taktika varjamaks Vene impeeriumi tsensuuri eest eesti rahvuse tegelikke tulevikulootusi. Suure kogumisaktsiooni korraldanud Jakob Hurt kavandas folkloorist “Mälestussamba” ehk “**Monumentae**¹⁷ *Estoniae antiquae*” loomist talupoeglikule maarahvale, kelle vanemat pärimust ta aimas kaduvat, näiteks regilaulu arvas ta hääbuvat ühe põlvkonna jooksul (Hurt 1963: 204; Grenzstein 1963: 227).

Rahvaviiside vastu tekkis huvi Euroopast levivate rahvusliku muusika loomise ideede tõttu. Viisikogumiseks tehti mitu katset 19. sajandil, kuid suuremate tulemusteni jõuti 20. sajandi algul (Sarv 2001, 2002; Lippus 2002). Regivärsside laulmist ajendas jälgima ka värsimõõdu uurimine (Särg 2012). Oma aja suurima ja esinduslikema viisikorjanduse korraldas Oskar Kallas koos Eesti Üliõpilaste Seltsiga 1904–1916, juhindudes võrdleva muusikateadusega kursis oleva Soome muusikafolkloristi Ilmari Krohni nõuannetest (Sarv 2002). Üleskirjutused on lääneliku noodikirja võimaluste piires täpsed, olgugi pisut lihtsustatud rütmi- ja meloodiastruktuuriga, ning annavad ka täiendavat tea-

vet: viisivariatsioone, esituse ja konteksti kirjeldusi. Rahvalaule fonografeeriti alates aastast 1912. Viisikogud pakkusid ainekunstmuusikale ning tekkivale võrdlevale uurimisele. (Launis 1910; Lippus 2002)

Sarnaselt teiste oma aja haritlastega ei pidanud Kallas rahvalaulu esitusstiili oluliseks, sest ei kujutanud ette selle kasutamist uues muusikakultuuris ega laulupärimuse jätkumist või taaselustamist – nagu ei kavatsetud minna tagasi suitsutarre elama¹⁸ (Kallas 1998: 271–272; vrd Raud 1912; Aavik 1924, 1925). Kallas kirjutas EÜSi viisikogumise iga-aastases bülletäänis rahvalaulu suremisest koos vanema põlvkonnaga, dramatiseerides vajadust viisid kiiresti kokku koguda, võibolla osalt sellepärast, et töö käis annetuste toel: “[---] vana rahvalaul on **surnud**; laulikud, kes teda ehk lapsepõlvest mäletavad, **hauda langemas**, ilma, et nad laulu edasi oleksivad pärandanud” (ERK 1908: [4]).

Kas rahvas üldse veel hakkab laulma või kas uuemaid stiile saab rahvalauluks nimetada, selles osas oli ebaselgust ja eriarvamusi, näiteks Zeiger ei pidanud rahvalauluks uuemat folkloori, “tänavalaule”,¹⁹ ning uuema muusikaelu uurimiseks täiendati EÜSi küsitluskava (ERK 1909: 6; Kallas 1921: [1]; Zeiger 1934: 9). Kallas pidas loomulikuks, et modernse kultuuri levikuga vana rahvalaul hääbus ning röömustas rahva edenemise ja kokku kogutud laulude üle. Mõned aastad hiljem jätkas Kallas (1926) loogiliselt, et toimub rehepeks ja puhta vilja eraldamine – laulude sortimine ja väljaandmine, mis oli osa edasiarengust.

Äärmusliku folkloristi seisukohalt võib kõik eelöeldu [rahvaluule hääbumise kohta] kõlada kurvalt, kuid neile, kes on huvitatud rahvuse arengust, saab see paista üksnes tänuväärsena. Seejuures võib mõlemaid pooli lohutada asjaolu, et vanema aja pärand pole kadunud, see on hoolega kokku kogutud ning moodustab osa tsivilisatsiooni edenemise järgmise faasi alustest. (Kallas [1923] 1998: 272)

Ameerika folklorist Alan Dundes (1969: 16) on folkloori suhet progressiga analüüsid nimetanud sedalaadi mõtteviisi pragmaatiliseks: uute vajalike kultuurinähtuste edenemisel muutus elav folkloor tarbetuks vana aja rudimendiks.

Eesti rahvalaulu viisidest ja esitusest koostati enne Tamperet vaid üksikuid uurimusi (Hermann 1887, 1889; Oettingen 1866 (vt Ross 2001); Tobias 1913; Leichter 1930, 1932; Launis 1910, 1930; Väisänen 1923). Suhtelise vaikuse põhjuseks võis olla kogujate ja uurijate vähesus, aga samuti huvipuudus. Pöördudes Tampere juurde, tekib küsimus, kuidas tema leidis kontakti lauluga, milles ehk paljud ei kuulnudki muusikat? Kuidas kujunesid tema kui rahvamuusikale pühenduva uurija eeldused, hoiakud ja hinnangud oma aja kultuurilistes, sotsiaalsetes ja ajaloolistes oludes?

5. Herbert Tampere lapsepõlv ja haridus

1. veebruaril 1909 tuli Rannu vallas Unikülas²⁰ Andresjaani talus ilmale poisslaps, kes 18 eluaastat kandis nime Herbert Käkk.²¹ Herberti isa, taluperemees Tohver Käkk (Käck, Käkk) (30.07.1868–06.06.1928), oli sündinud Rannu vallas Rakke külas Tamme talu sulase pojana; Herberti ema Ann (snd Tamm, 30.01.1868–05.06.1947) sama valla Noorma talu kandimehe tütre. Nad abiellusid 1893, said neli last, ning oma perekonnanime Käkk vahetasid 13. oktoobril 1927. aastal Tampere vastu, lähtudes ema neiupõlvenimest ja võib-olla ka suurtest kodutammedest.²² Elulooliselt langes nimevahetus samasse aastasse Herberti õpingute algusega Tartu Ülikoolis.

Herberti ema vend oli luuletaja, kooliõpetaja ja rahvusliku liikumise tegelane Jakob Tamm (1861–1907), kes armastas ka muusikat ja mängis kannelt.²³ Herberti sündimise ajaks oli onu juba siitilmast lahkunud ning jätnud päranduseks Andresjaani talu Võrtsjärve kaldal ja rikkaliku raamatukogu.

Talu olnud algul Tammede käes rendil. Dokumentide järgi ostis Jakob Tamm talukoha aastal 1900.²⁴ Erna Tampere silme läbi oli see 1930.–1940. aastatel jõukas talu: “Põllumaad olid siin väga viljakad, kuid hooned vanad, savimüüri seintega, kõik ühe katuse all ühes pikas hoones; kolm tuba + köök, sealt pääses ukse kaudu aita, sellele järgnes tall ja lõpuks laut. Ainult saun oli eraldi teistest hoonetest eemal” (Tampere, E. 2009: 58). Naabripoisi lapsesuu kirjeldab Andresjaani talu järgmiselt: “Kui maal isa vanemate juures olen suvitanud, olen käinud ka naabertalus ja toonud säält juturaamatuid. [...] Maja taga on väike aiake, kruusatatud teede ja marja- ning roosipõõsastega. Aianurgas aga mähiseb suur, tugev pärn.” (Puhkason 1937)

Vanemate puhul on Herbert maininud ema töökust ja tema kootud kinnaste ilu, ema ja õdede laulmist; isa viiulimängu, samuti tema abi esimeste rahvaluulekogumise katsete juures (Tampere 1970; Hiimäe 2009a). Käkkide lapsed olid muusikaandega ning said kodust ja koolist ka vastavaid oskusi, mida kinnitab see, et lisaks Herbertile võrsus perest teinegi muusikaga seotud mees: tema vend Arnold (1904–1984) õppis Tartu Kõrgemas Muusikakoolis viiuldajaks. Nii on Tampere ise muusika mõjust oma kujunemisele kirjutanud: “Jah, kui saaksin koos mõtetega rännata oma lapsepõlve radadel, kostaksid sealt kindlasti kõrvu laulu- ja pillihelid” (Tampere 1970).

Ingrid Rüütli sõnul pärinesidki Tampere rahvamuusika- ja folkloorihuvi eelkõige tema “laululembelisest lapsepõlvekodust”, kus “austati tööd ja hinnati ilu” ning “kodunurga muusikaharrastusest” (Rüütel 1987a: 121, 122). Tampere on 1970. aastal koostanud raadiosaate kodukoha muusikaelust ja pillimeestest, kes olid talle hinge jäänud: “Sageli võis vaikesel suveõhtutel kuulda Vooru Augustit kannelt helistamas oma popsitare lävepakul või naabritalu noorperemeest

Hermanni veeretavat lõõtspillilugusid lakaluugil. Talvel ilusa reeteega sõitsid noormehed mööda küla, hobusel kaelas kurinad ja reel “ärmoonik”. Meil tee ääres võis seda sageli kuulda. Õhtuti kogunes meile tihtilugu naabreid, et “hämarikuaega” veeta jutuajamise ja laulmisega. Ema, õe ja mõne naabritüdruku või -nooriku kahe- ja kolmehäälset laulu saatis isa viiulil ja August Vooru kandlel, kui nad ise kaasa ei laulnud. Kevadel soleeris niisuguses ansamblis lehepilli. Vaiksetel kevadõhtutel oli ilusaks kombeks sõita paatidega järvele, seal laulda ja pilli mängida. [...] Karjapoiste pikkade päevade ajaviiteks oli [...] ka pillimängu harrastamine. Ja nii võis lepiku veerelt kuulda lugusid pajupillil ja suupillil, viiulil ja kandlel. Pillidki sageli oma vabriku töö. Ja simmanid, mardiõhtud, pulmad – muusika ei puudunud neis ialgi” (Rüütel 1987a; Tampere 1970).

Rahvamuusika kõrval levis Rannu kandis koori- ja orkestrimuusika harrastus, mida korraldas Rannu Tamme algkooli õpetaja, ühtlasi dirigent ja koorijuht Eduard Kärp (1873–1941) (Anonüüm 1933a). Eri muusikakultuuride kokkupuutest külas kõneleb pajatus, kuidas kooliõpetaja Kärp kutsunud “Paradiisirätsepa” nime all tuntud osava rahvaviuldaja kvartetti mängima, aga see ütelnud noote nähes: “Ma tiia küll, et nee noodi ja joone on, aga mida nee täpi tähendava?” (Tampere 1970).

Herbert, pere noorim, õppis varakult lugema, ja võttis oma lapsepõlvkodu harjumusi hilisemasse ellu kaasa. Aastakümneid hiljem kirjutab tema abikaasa Erna: “Herbert armastas õhtuti mulle ettelugeda, sest ta oli juba nelja aastase lapsena olnud oma kirjandust armastavas kodus ajalehtede ja kuskilt saadud raamatute ettelugeja õhtuti kui muu pere tegi käsitööd. Nii nüüdki õhtuti tavatses ta kõvasti lugeda, kui ma tegin käsitööd või midagi parandasin, paikasin” (Tampere, E. 2009: 66).

Nutikas poiss läbis Rannu kihelkonnakooli neli klassi nähtavasti kolme aastaga: omakäelise eluloo järgi aastail 1918–20 (EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 279: 15). Kuni 1919. aastani oli Rannus õpetajaks, koolijuhatajaks ja köstriks Jaan Kompus, kes oli samuti muusikategelane, laulu- ja pasunakooride asutaja ja juht ning organist. (Anonüüm 1933b, 1940).

Ingrid Rüütel on tsiteerinud Herbert Tampere kirjapanekuid huvi tärkamisest folkloristika vastu: “EÜS’i rahvaluule kogumine puudutas enne oma lõppu ka Rannu kihelkonda (vist 1914. a.). Muidugi pakkus see sündmus rahvale teatavat kõneainet, mis minugi kõrvust mööda ei läind. Samal ajal leidsin oma onu paberite hulgast paar kirjapoognat muistendeid, mille kirjapanekuid oli vist kas W. Rosenstrauch või G. Lurich (käsikiri hiljem kadunud). Vähe hiljem EÜS albumeid sirvides tutvusin J. ja K. Krohnide ja O. Kalda kirjutistega.²⁵ Tarvilikke seletusi selle kõige juure oma kadund isalt saanud, otsustin minagi pliiatsit teritada ja kah rahvaluulet koguma hakata (milleks, see muidugi ei olnud veel selge). Aga teoks sai see 1916. a. suvel, mil vanaemalt ja kelleltki

järve ääres elavalt popsieidelt kirjutin mõned jutukesed ja laulud. Peagu kõik on muidugi aja jooksul õndsa otsa leidnud. Säilind on ainult üks vanaema jutt ja laul (hilisemais ümberkirjutisis ainult ortograafiliselt parandet), mille siinkohal lõpuks siiski ka “teadusele” talletan.” (Rüütel 1984: 66)²⁶ Tampere kirjutas rahvaluulet üles veel 1921–1923, muuhulgas Walter Andersoni korraldatud lastelaulude korjanduse jaoks: “1923. a. kirjutin oma mälestuse järele üles terve rea lastelaule, mida tahtsin anda prof. Andersonile, kuid ei olnud julgust sisse astuda – pöörasin ukse tagant tagasi. Hiljem kirjutasin nad uuesti ümber oma esimesse, s.t. 1928. a. suvisesse rahvaluule korjandusse” (ERA II 56, 190 (1933); Rüütel 1984: 67).

Õppimise ajal Tartu Hugo Treffneri Gümnaasiumis 1920–1927²⁷ tekkisid noormehel sidemed Eesti Rahva Muuseumiga. Ta kasutas sealset raamatukogu ning andis sinna üle oma esimese leiu: isatalu põllult leitud künnihärja raua (Rüütel 1987a: 122–123). Muusika oli Treffneri Gümnaasiumis kõrgel järjel, kuna seal oli 1918–1943 muusikaõpetajaks, orkestri- ja koorijuhiks Eesti esimehe kutseline dirigent, Leipzigi konservatooriumis õppinud Adalbert Wirkhaus (1880–1961). (Randalu 2016; Semper 1940)

1927–1933 õppis Tampere Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas eesti ja võrdlevat rahvaluulet.²⁸ 1927.–1928. aastal oli tal isa haiguse ja surma tõttu vaja rohkem kodus olla ja teha talutööd. Sinna jäid elama tema ema ja õde Hilda Rebane, kellest sai ametlik taluomanik. 1928. aastal Eesti Rahvaluule Arhiivi tööleasumise kõrval jätkas ta õpinguid “vaheaegadega kuni 1933. a lõpuni ülikoolis eesti ja võrdleva rahvaluule, etnograafia, eesti keele, arheoloogia ja varem ka eesti ja üldise kirjanduse ja filosoofia alal. Ometigi kandus teaduslikule kutsele ettevalmistamine rohkem iseseisvale tööle.”²⁹ Eesti ja võrdlevat rahvaluulet õpetasid professor Mattias J. Eisen ja ajaloolis-geograafilise meetodi arendaja professor Walter Anderson, proseminari juhatas eradotsent Oskar Loorits (Hiie-mäe 2003: 50; õppetöö kava aastail 1919–1940 Jaago & Köss 1995: 121–126).

Ametliku lõpetamiseni Tampere ei jõudnud, vaid astus välja “majanduslikel ja tervislikel põhjustel” ning täiendas end hiljem iseseisvalt soome ja vene keeles, muusikaajaloos ja -teoorias.³⁰ Seega oli Tamperel lõpetamata kõrgem haridus filoloogia erialal. Tema hilisemat eriala, rahvamuusikat, polnud Eestis võimalik õppida. Paradoksaalselt võis just kõrgema muusikahariduse puudumine soodustada sõltumatust läänelikust muusikasüsteemist ja rahvamuusika uurijaks saamist – mainitagu, et mitmed esimesed mitte-lääne muusika uurijad tulid muudelt erialadelt (Nettl 1964: 15). Siiski saab Herbert Tampere ka iseõppinuna hiljem Tallinna Konservatooriumis rahvamuusika õpetamiseks dotsendi (1947) ja professori kutse (1967).

Tampere on märkinud, et enne 1928. aastat teenis ta lisa ajakirjandusliku tööga,³¹ kuid tal ilmus ka hiljem ERA materjalidel põhinevaid pärimuse tutvustusi ja välitöökirjeldus (Tampere 1928a, b, 1929a, b).

1929. aastal astus Tampere üliõpilasseltsi Veljesto liikmeks,³² mille asutamise eestvedajaks 1920 oli Oskar Loorits. See pidi olema rahvuslike haritlaste selts: “e e s t i üliõpilaste selts, kes aitaks kasvatada mitte härrasharitlasi, vaid rahvainimesi, kelle ülesandeks on rahvaga ühenduses, tema vaimus ja tema sihtide kohaselt töötada” (EYSV).

6. Töö Eesti Rahvaluule Arhiivis

1927. aastal asutatud ERA juhataja Loorits kutsus andeka üliõpilase Tampere 1928. aastal mittekoosseisuliseks töötajaks “usukommete, vanasõnade ja muude pisiasjade kopeerimiseks ja korraldamiseks” palgaga 60 krooni kuus. Järgmisel aastal sai Tampere koosseisuliseks ja tegutses edaspidi vaheldumisi teadustöötajana ja juhataja abina kuni 1945. aastani.³³

Töö arhiivis viis Tampere kokku ulatuslike rahvaluulekogudega, lähedase eriala kolleegidega ja elava pärimusega välitöödel. ERA algusaegade töötajaskond oli noor, vanuses 20–30 aastat: lisaks Oskar Looritsale alustasid siin Paul Ariste (s Berg, 1905), Richard Viidalepp (s Viidebaum, 1904), Rudolf Põldmäe (s 1908), Selma Lätt (s Kutti, 1909), Erna Normann (s Oidermann, 1904) jt (fotod 1, 4). Kõik olid pärit maalt, teoreetilise õpetuse saanud ülikoolist, rahvaluulekogumise huvilised ja ilmselt just Looritsa mõtteviisi tõttu, usundilise ja etnoloogilise suundumusega (Hiimäe 2003: 50). Loorits avaldas arvatavasti muljet ka rahvusliku eneseväärikuse ja julgusega.

Arhiivi- ja teadustöö olid tihedalt teineteisega seotud, sest Loorits pidas oluliseks allikmaterjali kopeerimist ning korraldamist liikide kaupa enne uurima asumist (Hiimäe 2009a: 428; Loorits 1932a). Tampere paistis huvi ja kannatlikkusega silma juba ülikooliajal: ta võitis auhinna(d) üliõpilastöödega, mis esitasid ERA laulude ja laulikute süstematiseerimise tulemusi. Veidi vastukäivate andmete põhjal võib arvata, et 1928. aastal sündis Tamperel lastelaulude kartoteekide koostamise käigus uurimistöökä³⁴ ning kindel on, et paari aasta pärast tõi talle II auhinna “Eesti trükitud “laulikute” bibliograafia” (Tampere 1930).³⁵ Auhinnatööde autorite nimed ja pildid trükiti ära ajalehes Nool 6. detsembril 1930 (nr 54).

Tampere oli ERA käsikirjaliste rahvaluulekogude ja nende koopiade korraldaja, näiteks süstematiseeris ta mängud ja loitsud ning koostas vanade rahvalaulude tüpoloogilise registri (Viidalepp 1976; Loorits 1932a: 19).

Rahvaviisidega töötas ERAs 1929–1931 Tartu Kõrgema Muusikakooli haridusega Karl Leichter (1902–1987). Selle aja jooksul Leichter kopeeris, korrastas, kogus ja noodistas rahvaviise ning kirjutas neist kaks suurepäraselt artiklit, hiljem aga suundus enda jaoks meelitavamale kunstmuusika alale ja kaitses 1934 ma-

gistritöö Richard Wagnerist. (Loorits 1932a: 18; Leichter 1930, 1932). On usutav, et Tampere erihuviks said rahvalaul ja -muusika nii isikliku kalduvuse kui Looritsa suunamise ajal; ERAs suurenes selleks vajadus pärast Leichterit lahkumist.

Tampere pühendus järjest enam teadustööle. Rahvalauludele ja -viisidele lisaks jõudis ta uurida kirjanduse ja rahvalaulu suhteid, rahvakalendrit, loitse, koostada küsitluskavasid rahvameditsiini, töötamise jm kohta (Hiimäe 1987, 2003; Berg 2002: 7; Tampere 1930a, 1932a, b, 1940a, b jm). Kogumikus “Vanavara vallast” ilmus Tamperel (1932b) särav võrdlev uurimus tänapäeval ülipopulaarse “Valge jänese” laulu päritolu kohta, kus ta näitab, kuidas suhteliselt uude rahvalaulu on ilmunud muistne taassünni motiiv.

Tiiu Jaago seostab suunamuutust Tampere uurimustes just tööga rahvaluule arhiivis: “Kui 1932. aastal Õpetatud Eesti Seltsi koostatud artiklite kogumikus on nii Laugaste kui ka Tampere artiklid võrdlevad tekstiuurimused, siis 1935. aastal ilmunud kogumikus esindab Tampere artikkel juba tema liikumist esituse uurimisele [---].³⁶ ERA toonane juhataja Oskar Loorits on küll rahva- viisidega tegelemise vajadusest kirjutanud, ent ta ei sidunud seda teemat veel Tamperega [---].” (Jaago 2019; Loorits 1932b: 18–19)

Foto 1. ERA töötajaid: ees Olli Jõgever, Oskar Loorits, Richard Viidalepp, taga Herbert Tampere, Paul Ariste. Eduard Sellekese foto 1930. ERA, Foto 39.

7. Välitööd: kohtumised elava rahvalauluga

Tampere hakkas ERA tööülesandena ka rahvaluulet koguma – sellest üliviljakast tegevusest on kirjutanud Rüütel (1984). ERA kartoteek näitab, et esialgu kogus Tampere eri žanre eri paikades peaaegu igal aastal, alates 1928, mil ta on käinud seitsmes Lõuna-Eesti kihelkonnas ning kirjutanud käsitsi üles 874 lk

laulutekste, jutte, uskumusi ja kombeid (ERA II 2, vt <https://kivike.kirmus.ee/meta/ERA-13079-37143-53456> (08.04.2022)). 1929. aastast pärinevad Tampere esimesed viiside ülestähendused Läänemaalt ja oma emalt – kirjutatud joonlaua ja tindiga käsitsi tõmmatud noodijoontelega (ERA II 16, 509, 520). Kas seda huvi võis soodustada Karl Leichterit tulek samal aastal arhiivi tööks rahvaviisidega? 1930. aastal on Tampere käinud koos Eduard Ojaga fonografeerimas, seekord laulutekstide kirjutajana (ERA II 26; ERA III 3).

ERA juht Loorits nõudis asjatundlikku, arhiivimaterjali ja teadmiste lünkadest lähtuvat folkloorikogumist. Vähetuntud ala oli laulude esitamine, mille vastu aga ootamatult tõusis avalik huvi seoses skansiooniprobleemiga, s.t küsimusega regivärsi rõhkude asetusest lugemisel ja laulmisel. Nimelt oli Johannes Aavik algatanud 1920. aastatel arutelu, missugune on regilaulude värsimõõt ja kuidas vastavalt silpe rõhutada deklameerimisel (vt Anderson 1935; Särg 2005b). Vastuste leidmisel oli silmapaistev osa nii Looritsal kui Tamperel.

Skansiooni teadusliku uurimise algatas TÜ rahvaluuleprofessor Walter Anderson, kes sõitis 1922. aastal koos tollase üliõpilase Looritsaga uurima laulikute rõhutamismaneeri (Anderson 1935: 14). Mitmetel järgnevatel välitöödel jälgiti ja jäädvustati regilaulude esitust, sealhulgas lauldud ja dikteeritud värsside erinevust (Päss 1925; Mihhels-Mihkla 1926). Loorits osales suurte laulikute Liisu Mägi (Puru Liisu) ja Taavet Ansipi esituse jäädvustamisel ja kirjeldamisel (vastavalt 1922 ja 1930),³⁷ ning läkitas 1929. aastal ERA stipendiaatidena salvestama ja skandeerimist uurima V. Kochi ja Harald Pauksoni (vt Paukson 1930).³⁸

Esitamise seisukohalt vaadati üle nii varasemad kogud (Leichter 1932) kui välitööde metoodika (Loorits 1932a: 22). Rõhutamise kohta kogunes vastuolulisi andmeid ja teooriaid, millele edaspidi andis loogilise seletuse Tampere.

1931. aastal käis Tampere välitöödel Eesti edelaosas, kus oli suhteliselt hästi püsinud vanem laulutraditsioon. Sama aasta juunis sõitis ta setu rahvalaulikute saatjana Helsingisse neljandale soome-ugri kultuurkongressile ja hõimulaulupeole, kus esinesid ka ungari, eesti, setu ja ingeri lauljad³⁹ (Anonüüm 1931). 1932 oli Tampere viise fonografeerimas ja noodistamas August Pulsti korraldatud rahvamuusikute ringreisidel (Pulst 2014). 1936–1937 kogusid Tampere ja Põldmäe rahvatantse,⁴⁰ mille tulemusel valmis ühine raamat (Põldmäe & Tampere 1938).

1936–1938 korraldasid Tampere ERA poolelt ja Pulst Muusikamuuseumi poolelt rahvamuusika plaadistamise Riigi Ringhäälingus. Idee teostamisel oli oluline roll Oskar Looritsal (Rüütel 1984: 68). Loorits pidas tähtsaks folkloori tutvustamist ja (taas)toomist ühiskonna ellu (nt Loorits 1932a: 31–34, 1937). Rahvalaulikute ja -pillimeeste plaadistamise idee tekkis, kui Tampere ja Loorits arutasid 1936. aastal Riigi Ringhäälingus rahvaloomingu kasutamist raadio-saadetes. Ringhäälingu studios plaadistati kokku 746 rahvamuusikapala.⁴¹

Fotod 2, 3. Herbert Tampere, Menda Ehrenberg ja Richard Viidalepp Elvas. Richard Viidalepa, Menda Ehrenbergi fotod 1933. ERA, Foto 218, ERA, Foto 219, ERA.

1939. aastal käis Tampere taas suurel hõimuüritusel, esimesel soome-ugri rahvuslike teaduste uurijate kongressil (Tampere 1936–1939).

Välitöödel rahvalaule jm pärimust kogudes kohtusid ERA töötajad paljude vanade inimestega, kellega traditsioon arvati lõppevat. Ka Loo­rits kasutas juba väljakujunenud metafoorikat, mis viitas suulise pärimuse kadumisele, näiteks: “üks viimaseist Äksi rahvalaulikuist”, “vilja valmimine ja lõikus trükivihkudesse” (Loo­rits 1932a: 10, 25). Viljaka kogumistöö käigus võis siiski tekkida kahtlusi, kas rahvalaulu saab, või kas üldse sobib, surnuks pidada. Sarnasele olukorrale tänapäeva väikses keelekogukonnas on osutanud Laura Siragusa. Tema kogemuste põhjal vepslaste – vähemusrühma – seas ei olnud kombeks rääkida oma keele hääbumisest ja see võis isegi halvendada keelesse suhtumist

ümbruskonnas – näiteks tõstatada küsimuse, miks raisata sotsiaalsed ressursid tulevikuta asja peale. (Siragusa 2015)

Rahvamuusikaga sagedasti kokku puutudes Tampere ilmselt märkas suulise pärimuse iseloomu – laulja ja pillimehe loovat rolli, teksti ja viisi varieerimist, laulustiili seost kontekstiga jpm. Just rahvamuusika vahetu kogemine võis sünnitada selle vastu sügavama huvi, nagu kõnelevad näiteks suurmeeste Hamanni ja Herderi lood (Lukas 2019), või ka eesti heliloojate Saare ja Kreegi lood, keda rahvaviiside kogumiselamused ajendasid kujundama eesti rahvuslikku muusikastiili (Sarv 2002: 311).

Tagantjärele on Tampere rääkinud laulmise ja lauljate juurde jõudmisest järgmist: “Ikka enam hakati kahtlema soome meetodi poolt nõutud mehaanilise värsianalüüsi ja ühes sellega täpsete algkujude rekonstrueerimise väärtuses ja õigsuses. [...] Tähelepanu pöörati inimesele – lauljale ja jutustajale kui loojale ja tradeerijale. Ühes sellega leiti, et iga nn. “teisend” on omaette iseseisvat elu elav orgaaniline tervik, mida tuleb sellisena omaette ka käsitleda, et paremini tajuda tema sündi ja eluprotsessi ühes võimalike muudatustega” (Tampere 2009, vrd Tampere 1989).⁴²

Foto 4. Oleng dr. Looritsa juures Tartus. Vasakult: Herbert Tampere, Oskar Loorits, Ellen Loorits, Olli Jõgever jt, ees Leelo Loorits, Menda Ehrenberg. Richard Viidalepa foto 1933 (?). ERA, Foto 224.

8. 1930. aastate kogemused ja artiklid

1930. aastate rahvalauluhuvi taustal algas Tampere üliviljakas uurimis- ja publitseerimisperiood, mis katkes 1940. aastatel okupatsiooni ja sõjaga. Kümne-konna aasta jooksul ilmus tal pea igal aastal mitu artiklit (vt kirjandusloendit).

Tampere jälgis laulude esitust 1931. aasta välitöödel (RKM II 57 (1931)), mille põhjal ilmus artikkel “Tähelepanekuid rahvaviisidest ja rahvalaulude ettekandmisest lõunapoolses Lääne-Eestis” (1932c). Regilaulude hääbumise meeleolu artikli algul loob seose varasema kirjutamistraditsiooniga, kuid otsekui vastukaaluks nimetab Tampere järgnevalt neli korda “elab”: “Vana runolaul, mis üldiselt **katkendlikult elab** ainult veel vanima põlvkonna mälestustes (enam ei võitle tema vastu uus traditsioon, vaid **surm** oma järjekindla käega),⁴³ mõningail maa-aladel on suutnud siiski veel praegusajani **küllalt elavana** püsida. [---] Nii ei peeta [seal] tänapäevalgi ühtki pulma ilma kaasituseta. Ja olgu tähendet, et see pole mitte vana traditsiooni **uuesti elustamine**, vaid **järjekindel edasielamine.**” (Tampere 1932c)

Arvatavasti Tampere mõjul kirjutab Põldmäe samal, 1932. aastal ilmunud rahvaluule ülevaates rahvalaulu elavusest ning tõstab esile esituse terviklikkust. Olles nimetanud rahvalaulu algul surevaks, teeb ta seejärel mööndusi:

Foto 5. Herbert Tampere. Peeter Parikase foto 1934. ERA, Foto 6448.

*Peab kohe konstateerima vana rahvalaulu **surmalekalduvat** seisukorda, mida on kurdetud aina küll varemgi. [---] Kohati võib tabada [vanu] laule ju **üsna elujõulisena** (näit. Setumaal ja sõber Tampere laulusoonte avastused Lõuna-Läänemaal), kuid üldiselt pole sel alal peaaegu midagi uut leida. (Põldmäe 1932: 184–185, vrd Tampere 1932c).*

Põldmäe tunnistab ka pärimuse kandumist vähesel määral uude põlvkonda: “vana rahvaluule teatavatel aladel **ei ole kaugeltki veel surnud, vaid elab** kohati hilise pääliskihina, paiguti aga oma ürgses kujus edasi” (Põldmäe 1932: 11, 12).

Foto 6. Herbert Tampere seto laulikutega Helsingis neljandal soome-ugri kultuurkongressil ja laulupeol. Aarne Pietineni foto 1931 juuli. ERA, Foto 57.

Foto 7. 1936–1938 oli Herbert Tampere üks rahvamuusika plaadistamise korraldajatest Riigi Ringhäälingus. Vasakult: Juuli Ott, Liisu Tamp, Herbert Tampere, August Pulst, Marie Paemurd, Mari Kilu. Peeter Parikase foto 1936. ERA, Foto 828.

Tema kirjeldus rahvalauliku terviklikust esitusest kõlab kokku Tampere seisukohaga ja sobinuks ka muusika etnoloogidele õpikunäiteks:⁴⁴

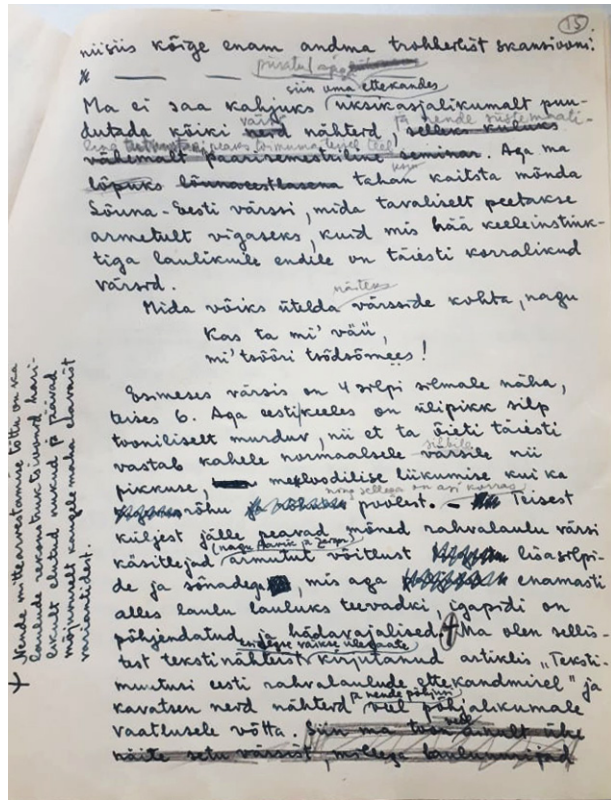
*Laulu viis ja sõnad koos kehaga õõtsutava rütmi-rõhutamisega tundusid eidel seevõrra lahutamata osadena, et vähemgi katkestamine poolikult kuulnud värsi kordamise-soovil paiskas roopast välja kogu masina.*⁴⁵
(Pöldmäe 1932: 185)

Pööre esituse märkamise poole ilmneb ka Tampere noodistustes. Rüütel peab tema eeskujuks V. Kochi ja Eduard Oja noodistusi, kus viisi struktureeritakse värsi ja selle rõhualade järgi,⁴⁶ märgitakse variatsioone jm esituse tunnuseid. Alates 1933. aastast taotles Tampere veelgi suuremat täpsust, nt hakkas kasutama veerandtooniseid kõrgendusi ja madaldusi (Rüütel 1984: 67; Tampere 1936).

Samal ajal jätkus mõttevahetus skansiooni üle. Teooria poolel analüüsiti statistiliselt värsimõõtu (Leeman 1926; Anderson 1935) ja noodistusi (Zeiger 1926, 1934). Muusikaetnoloogia seisukoha, et rahvalaulu tuleb käsitleda selle oma esteetika kohaselt tekstist ja viisist koosneva tervikuna, tõi arutelusse Berliini konservatooriumis õppinud Juhan Zeiger: “On kindel [---] et meie rahvalaulu muistsed normid suuresti erinevad endistest, on ka sama kindel, et neile moodsa mõõdupuuga võimatu on ligineda. [---] Kuna rahvalaulik esines ühel hoobil poeedi ning muusikuna, siis on ka rahvalaulu tekst orgaaniliselt seot viisiga” (Zeiger 1926: 607). Veendunud aga, et moodne aeg oli juba hävitanud regilaulu ja rikkunud varasemadki kogujad, analüüsis Zeiger vanemaid noodistusi ja kohendas neid sealjuures vastavaks oma esituse- ja arenguteooriale.

Tampere esitas oma vaateid artiklis “**Mõningaid mõtteid eesti rahvaviisist ja selle uurimismeetodist**” (1934), kinnitades, et rahvalaul on elav ja väärtuslik. Ta kordas peaaegu sõna-sõnalt Lachi (1929) mõtteid vanast rahvalaulust kui väärtuslikust uurimisobjektist. Ilmselt võrdlevat muusikateadust avastav Tampere loetles selle küsimusi, nt “millised psühholoogilised ja esteetilised momendid on siis õieti muusikaliste fenomenide aluspinnaks? Milline asend on laulul meie inimese, rahva ja kultuuriarengu raames?” (Tampere 1934: 30). Soovitava kirjanduse hulgas tõi ta ära Heinitzi ja Lachi teoseid (*ibid.*: 38). Artikli innukas toon, muusika ja prosodia tundmisel põhinevad arutlused regivärsside rõhutamise kohta ning akustilised mõõtmised annavad märku tõsisest uurijahuvist. Paar aastat hiljem loengus nimetas Tampere rahvaviisiuurimise meetodit “võrdlev ja eksperimentaalne muusikateadus”, kuid hüüatuse, et Lachi ja Heinitzi raamatud “peaks igal muusikaga tegutsejal ka unes pääs olema”⁴⁷ on ta käsikirjast maha tõmmanud (Tampere 1936: 10). Rüütel (1987: 124) nimetab, et Viini eksperimentaalfoneetika koolkonna mõju jõudis Tampereni Tartu Ülikoolis töötanud Paul Ariste kaudu.

Foto 8. Leht Herbert Tampere käsikirjast "Eesti rahvalaulu värsiprobleemidest". Ettekanne Akadeemilises Rahvaluule Seltsis 18. X 1936. ERA, EFAM 1.

Tampere eemaldus viisi- ja tekstitunnuste puhtformaalsest võrdlemisest: “Ei ole sellepärast küllalt, kui rahvaviiside uurimisel silmas peetakse ainult abstraktseid puhtmuusikalisi ehitusmaterjale ja vorme. Tekst, viis ja esitamistavad – see on ju kõik tegelikkuses tervik ja kuulub sellisena uurimisele” (Tampere 1934: 30). Oluline on, et ta tõi rahvalaulu käsitlemisel subjektiks inimese: “Tuleb vaadata ka laulvat inimest kõigi nende nähtuste alusena ja põhjustajana” (*ibid.*).

Artikli põhiosa analüüsib kõne ja regilaulu erinevusi, mis oli üks tookordse teaduse huvisid (vt pt 4). Kõne uurimise kaudu lootis Tampere paremini mõista ka viisi varieerimist, oletades, et viisivariatsioonid võisid põhjustada häälikute ja häälikurühmade omadused ning lauserõhu asukoht (Tampere 1934: 6, 7). Regilaulu tundmine koos teoreetiliste teadmistega kuulumistajust aitasid tal anda asjatundlikke seletusi skansiooniprobleemi kohta. Võttes arvesse rõhutamise subjektiivsust ning mõjutatust viisi, esituse ja teksti eri komponentidest, (mida oli jällegi käsitletud ka võrdlevas muusikateaduses), selgitas Tampere vastuolulisi andmeid värsside rõhutamise kohta. (Tampere 1934, 1937a; Hornbostel 1905; Lach 1924, 1925; Särg 2005b)

Artiklis “**Eesti vana rahvalaulu rütmiprobleemist**” (1937) käsitles Tampere regilaulu rütmi ja esituse küsimusi, arvestades taas taju subjektiivsust ja rõhu eri komponente. See teoreetiliselt hästi põhjendatud artikkel pani tookord punkti skansiooniprobleemi arutamisele ning küsimus võeti uuesti üles, kui oli võimalik rõhutamist uurida akustiliste mõõtmiste abil (Särg 2005b).

Ka Tampere mitmed teised artiklid analüüsisid täiesti uusi esituse küsimusi: tekstimuutusi ning eeslaulja ja koori osa setu laulus; burdoonset ja setu mitmehäälsust (Tampere 1933–1934, 1935b, 1938b).

9. Rahvalaulude väljaandmine. Oskar Loorits

Looritsaga puutus Tampere kokku ülikoolis, üliõpilasseltsis Veljesto ning muidugi ERAs töötades. Selles, et Tampere sai laialdaste teadmistega ja tohutut materjali valdav rahvalaulu- ja muusika uurija, oli oma osa ka Looritsa seatud sihtidel.

Eestis oodati nii rahvalaulude täielikku kui antoloogilist väljaannet, mida 1930. aastate alguseks polnud veel sobivalt teostunud ei tekstide ega viiside osas (Loorits 1932c; Leichter 1930). Piiratud võimalusi arvestades plaanis Loorits folkloorist kõigepealt avaldada regilaulud – “meie loomingu kõige eestilisema osa” (Loorits 1932a: 27).

Loorits pidas ka vajalikuks, et eesti rahvalaule ja -muusikat hakkaksid uurima kohalikud, ainet ja olusid tundvad teadlased, sest senised võõramaiste etnomusikoloogide tööd (Launis 1930; Graf 1933) ei olnud andnud arvestatavat tulemust. (Vt Leichter 1930; Loorits 1932a: 18, 1932b.) Loorits kirjutas näiteks Grafi kohta: “Kuid kaugele võõrale on käinud siiski üle jõu tungida eesti kultuurimiljõesse, ajaloolisse arengusse ja isegi oma otsekohesesse ainevalda niivõrd, et leida õiget suhet teemiga ja avastada laiemaid perspektiive probleemide rägastikus. Koomiliselt mõjub juba seegi, et välismaalane ikka veel lavastab oma tõsise uurimuse Vanemuise ja Taaraga [---]” (Loorits 1932b). Muusika etnoloogias uuriti ajalooliste olude tõttu läänelikust keskusest eksootilisi kultuure, kuid teise (või mitme võõra) kultuuri uurimine kujunes ka meetodikaks. Väljastpoolt vaataja eeliseks oli võimalus märgata erilist, mida kultuuri sees peeti enesestmõistetavaks, kuid puuduseks olid raskused võõra kultuuri mõistmisel. Seetõttu rõhutati muusika etnoloogias vajadust tunda ja arvestada uuritava muusikakultuuri seespoolset vaatepunkti ning Tampere (1934) sõnastas oma meetodika alases artiklis nõude uurida muusikat vastavalt sellest endast lähtuvatele printsiipidele.

Eesti muusikute huvi rahvaviiside vastu oli Looritsa jaoks pettumust tekitavalt tagasihoidlik: “[---] ootaks muidugi muusikameeste erilist huvi Arhiivis kätkuva helimaailma vastu. Tegelikult lugu on küll nõnda, et kaugelt välis-

maalt on sõitnud siia mehi tutvuma materjaliga kohapääl, kuna eesti oma muusikuist on käinud Arhiivis ainult paar” (Loorits 1932a: 18, 19). Loorits (1932a) visandas Hurdale pühendatud kogumikus ulatusliku rahvalaulude uurimisprogrammi, nimetades võrdlev-ajaloolise ja tüpologia problemaatika kõrval vajadust uurida laulude “ettekandeviisi ja -tingimusi“, pidades silmas ka skansiooniprobleemi. Ta tähtsustas ka seni vähem tähelepanu leidnud riimilise salmilaulu uurimist (võibolla Grafi väitekirja tõttu) ning tõstis esile Pässi ja Tampere töid uuemate laulude ja trükiallikate katalogiseerimisel. Hurdale sarnaselt osutas ta rahvalaulude uurimisele kui isamaalisele tööle: “Nüüd aga, kus Arhiiv oma tüüpidega võimaldab meie vanavara rahvuslikuma ja väärtuslikuma ala uurimist täies ulatuses, nüüd eesti üliõpilane ja noor teadlane peab [--] võtma selle iseenda rahvuskultuuriliseks auasjaks.” (Loorits 1932a: 11). Kas ta mõtles nende ridade juures Tampere peale?

Tampere koostas töömahukad viisidega rahvalauluväljaanded “**Eesti rahva-viiside antoloogia**” I (Tampere 1935a) ja “**Vana kannel**” (Kuusalu ja Karksi kihelkondade köited, Tampere 1938a, 1941); koostöös kolleegidega antoloogia “**Valmik eesti rahvalaule**” (Kutti & Loorits *et al.* 1935).

Samaaegses kirjavahetuses vilksatab märkus Tampere ja Looritsa suhtlemisest. Eesti Kirjanduse Selts (EKS), ERA kolleegium ja Loorits klarisid kirja teel mitme asutuse ühistöös 1932. aastal alustatud rahvalaulude antoloogia küsimusi. EKSi ja Looritsa vahel oli tekkinud vastuolu – võibolla juhtrollis olevate kirjanike vähese rahvalaulude tundmise ning ERA tööosa alahindamise tõttu.⁴⁸ Igatahes mõne aasta pärast koostöö häirus ja Loorits keeldus EKSi kirjastatava antoloogia toimetamisest, viidates ühtlasi varasemale halvale kogemusele EKSiiga.⁴⁹ Samuti keeldus toimetamisest Tampere, kes oli lojaalne Looritsale. EKS kirjutas: “13.11.1934 tehti EKSi poolt ettepanek H. Tamperele, et ta töötaks läbi mõned laulutüübid antoloogias esitamise eesmärgiga, et oleks võimalik selle järel fikseerida antoloogia koostamise lõplikud põhimõtted. H. Tampere oli esialgu ettepanekuga päri, kuid arvas, et peab enne rääkima oma ülemuse dr. O. Looritsaga. 4.12.1934 ütles H. Tampere ettepanekust ära, ilma et oleks seda motiveerinud. Võib oletada, et H. Tampere äraütlemine oli tingitud dr. O. Looritsa suhtumisest küsimusse.”⁵⁰

EKS heitis Looritsale ette, et kasutades ära ühise antoloogia eeltöid, on too asunud koostama antoloogiat võistleva kirjastuse jaoks ning sealjuures survestab oma alluvaid. ERA kolleegium tunnistas EKSi süüdistused valeks ja kinnitas, et Loorits kavandas teistsuguseid rahvalaulu-väljaandeid: koolikogumik, rahvaväljaanne ja teaduslik väljaanne, ning et surveavaldamine ERA “ametnikele” ei leidnud tõestust. (Anonüüm 1935: 4) Seega Tampere ei kinnitanud, nagu Loorits oleks tema otsust mõjutanud.

Loorits kirjutas 1935 vastuseks EKSi-le, et kirjastus Loodus palunud koostada rahvalaulukogumiku koolide ja üldsuse jaoks, kuid tema soovitanud pöörduda nooremate töökaaslaste poole. Jutuks oli arvatavasti Looduses ilmunud “Valimik eesti rahvalaule” (1935), mille – võib-olla peamisteks – teostajateks olid Looritsa kõrval Tampere ja Kutti. Saatesõnas Tampere (1935c, d) tutvustab kogumislugu, eri laadi rõhke arvestavat värsimõõtu ja viise, Loorits aga annab laulude piirkondliku, ajaloolise ja liigilise ülevaate, kus muuseas oletab, et regivärsimõõd on runovärsimõõdu varasem arenguaste (Loorits 1935: 116). See väide oli ühtlasi katse kehtestada ja väärtustada eesti regilaulu kui originaalset ja “õiget”, mitte ajaloo riknenud pärimust.

Kirjavahetuses mainis Loorits veel, et tal oli ettevalmistamisel põhjalik eesti rahvaluule ülevaade (“mitte mõni vähiklik antoloogia”), lootusega seda avaldada ERA toimetuste sarjas, kuid ERMi sihtvalitsus olla tema kirjastuskrediidi palvele vastu töötanud.

Igatahes peagi ilmus ERA toimetuste sarjas Tampere koostatud “Eesti rahvaviiside antoloogia” esimene osa, mis sisaldab Lõuna-Eesti regilaulu koos pädeva teoreetilise käsitlusega (Tampere 1935a). Terviklikud laulud koos esitustavade, viiside ja laulikute tutvustuste ja täpsete arhiivandmetega teevad raamatust esimese põhjaliku ja tänini silmapaistva rahvalaulude valimiku ja ülevaate. Uutmoodi suhtumist regilauludesse kui täisväärtuslikku muusikasse – mis tänapäeval võib paista enesestmõistetav – toob eriti esile Tampere avaldamispraktika kõrvutus Launise omaga (1930), kes avaldas pigem ühtlustatud viisiskeemid koos üksikute värssidega kui laulud.

Rüütel (1984: 67) oletab, et Tampere käis samal aastal fonograafiga Võrumaal just nimetatud väljaande jaoks lisamaterjali kogumas. Ilmselt vastsete muljete põhjal Tampere (1935a: 18–22) mainib, et traditsiooni püsib, kuid nüüd, “laulude väljasuremise tunnil”, on see keskmise ja vanema põlve pärimus.

10. Tähelepanekuid Herbert Tampere iseloomust ja suhtumistest

Nagu mainitud, meenutas Tampere (1970) heameelega oma lapsepõlvküla muusikat. Välitöödel õppis ta tundma Eesti teiste paikade muusikat ja selle põhjal arvatavasti paremini mõistma rahvaluulearhiivi kogutud noodistusi. Oma head maarahva tundmist kasutas Tampere ka argumendina: “Ja kui ma julgen üldse ses [esituse] küsimuses sõna võtta, siis sellepärast, et juba oma lapsepõlves olen võinud loomulikult teel omandada vana rahvalaulu ja ehtsa rahvakeele. Hiljem on mul olnud võimalusi kokku puutuda väga paljude

laulikutega üle maa, kellest vähemalt mõnikümme on ilma igasuguse kahtluseta oma eelkäijate traditsiooni ehtsad kandjad” (Tampere 1936: 6)

Tampere kirjutas välitööde päevikuid harva, kuid õnneks näitab esimene päevik tookord 20-aastase noormehe suhtumisi. Ta oli lähetatud koos Tartu kõrgema muusikakooli õpilastega Lääne-Eestisse rahvaviise koguma (Tampere 1929a, c).⁵¹ Muljeid iseloomustab mõnus jutujooks ja erudeeritud huumor; ilmneb kirjutaja osavus maainimestega suhtlemisel, rõõmus meel ja kannatlikkus, näiteks öömaja otsides jäi ta pererahva ebaluse puhul lihtsalt paigale. Tugevaid elamusi jätsid noorele folkloristile Kihnu ja Hiiumaa: “Eriti mõjuv oli silmapilk, kus ligi pooled Kihnu naised mererannal jaanilaupäeva õhtul laulsid oma vane-mate laule. Samuti vaimustav hetk oli Hiius. Noored küla tantsupeol tantsisid vanu rahvuslikke tantse, millele pealt vaatajad vastasid ovatsiooniga. See oli tõsine ovatsioon, mis tuli liigutatud inimeste hingedest” (Tampere 1929a). Naljatlev kirjeldus jaanipäeva-eelse Kihnu kohta toetaks oletusi naiste muistsesest võimust: “Meie teadusmehed on samastanud eestlasi hulga antiiksete rahvas-tega – akkadlastega, melänblääridega jne. Ma ei tea, kust see tuleb, et kellelgi mõttesse pole tulnud neid amatsoonide järeltulijaiks pidada. Viibisin mitu päeva enne Jaani saarel, kuid nägin ainult kaht-kolme meest [---]” (Tampere 1929c).

Folklorist näib saanuvat osaks Tampere olemusest – ta tähendas rahvaluulet jooksvalt üles eri paikades Tartus ja külaskäikudel koju. Jälgiv teadlane Tampere loomuses tuli ilmsiks ka rahvamuusikute ringreisil, kui ta pillimeeste sõnavahetuse järel ütles vaimustatult: “Kas kuulsite, mis ütles! Seda oleks pidanud fonograafi üleskirjutama. Kui küsid, siis nad ei tea, aga ise ütlevad küll!” (Pulst 2014: 146). Üldiselt sõbralikuna kirjeldatud Tampere olnud aga “otse risti selle vastu”, et ringreisidel teistele halbu sõnu ütelnud laulikud heliplaatidele salvestataks – ja mees jäigi plaadistamata (Pulst 2014: 203).

Ühes käsikirjas on Tampere end Lõuna-Eesti regivärssi kaitstes esitlenud lõunaestlasena, kuigi hiljem selle maha kriipsutanud: “Aga ma lõpuks [lõunaestlasena] tahan kaitsta mõnda Lõuna-Eesti värssi, mida tavaliselt peetakse armetult vigaseks” (Tampere 1936: 15). Huvi Lõuna-Eesti rahvalaulude vastu näitavad ka Tampere artiklid ja “Rahvaviiside antoloogia” (1935), suur osa välitöödest ja kaudselt ka poolehoid sõnarõhulisele regilauluesitusele.⁵² See hoiak erines 1930. aastate “peavoolu” kultuurist, kus Põhja-Eesti regilaule peeti õigemaks sarnasuse tõttu Kalevala-lauludele. Tampere kodukoha Rannu kihelkonna murre kuulub Tartu murde läänerühma (Pajusalu & Hennoste *et al.* 2018: 184). Tema idiolekti iseloomustavad suhteliselt rohke i-mitmus, vorm “hää” jm lõunaestilised jooned.

Tampere suhtumine ilmneb rohkem kaudselt ja nii kõneleb kiindumusest rahvaviisidesse kõigepealt tegevus: kogumine, uurimine, väljaandmine ja tutvustamine loengutes. Elades suurel määral rahvalaulude maailmas hakkas Tampere laule ilmselt aina sügavamalt tunnetama.

Foto 9 (vasakul). Korjamismatkal Urvastes – Herbert Tampere. Rudolf Põldmäe foto 1936. ERA, Foto 530.

Foto 10 (all). Rahvaluulekorjajate kursus Tartus. 1. rida (vasakult): Jaak (J. P.) Sõggel, Mari Sarv, Herbert Tampere, Oskar Loorits, Richard Viidalepp, Emilie Poom, Tõnu Võimula. 2. rida: Olli Jõgever, Daniel Lepson, Joosep Eplik, Selma Lätt-Kutti, Voldemar Rannaste, Leida Böckler, Alfred Samet, Paul Toomemägi. 3. rida: Leena Takk, August Hiimägi, Johannes Raidla, Ernst Tammesoo, Rudolf Põldmäe, Vello Eenveer, Ludvig Raudsepp. A. Lompi foto 1937. ERA, Foto 1287.

Tampere tegi lühikese ajaga ära suure töö rahvalaulude süstematiseerimisel ja väljaandmisel. Loorits kirjutas temast: “Nõnda näit. peab väsimatu töömees H. Tampere korraldama kogu meie hiiglasuurt laulurepertuaari ja seda isegi trükki toimetama, kuna siin oleks tööd tervele trobikonnale spetsidele” (Loorits 1940: 41). Põldmäe kinnitas “Vana kandle” arvustuses: “Ainult H. Tampere on meil praegu võimeline isik, kes suudab korraldada ja läbi uurida sellist hiiglamaterjali, sest tema omab vajaliselt teadmisi rahvalaulust, organiseerimisvõimet, püsivust ja iseseisvust. Tema ei takerdu ka filoloogilisse tähepiinamisse, ei upu uudse materjali läbitöötamata kaosesse ega ripu valmisteooriate küljes, vaid teeb julgeid uuendusi ja liigub mööda praktilisi otseteid. [---] Seejuures on autor valjult järjekindel ja usaldatav [---]” (Põldmäe 1941: 235).

Põldmäe tunnustas ka Tampere suutlikkust rahvaluule kogumisel: “[---] ehtsa rahvapärase jutustamislaadi ja mõtete lapselik-järjekindla loogika sõber

on [jutu] jäädvustanud vestlevale autorile endale märkamatult eeskujuliku täpsusega” (Põldmäe 1932: 194). Koos Põldmäega rahvatantsude korjamise kohta meenutas Tampere: “Põldmäe oli ikka tantsumees, aga mina ise pole küll elu seeski tantsinud” (Hiemäe 2009 a: 430).

Esimestel fotodel koos töökaaslastega on Herbert Tampere tagasihoidlikult servas – ja arvatavasti nõnda ka seltskonnas. Viis aastat vanemate Richard Viidalepa ja Menda Ehrenbergiga⁵³ koos Elvas, piltide keskmes, näib ta vaatavat kohmetult murule ja nautivat paljajalu olekut (fotod 2, 3). Tampere näib olevat sõbrunenud rohkem Viidalepaga, kellega on ühiselt aega veetnud ja kellele on kirjutanud üksikud säilinud napid kirjad EKLAAs. Edaspidi, pildistatuna koos rahvaluulekogujate või -muusikutega, istub ta juba keskel kui autoriteetne isik (fotod 7, 10).

Oma tulevase naise Erna Leesmendiga (1919–2016) tutvus Herbert 1939. aastal sugulase pulmas ning pärast kirjavahetust ja külaskäike nad abiellusid 1942. Erna hindas Tampere vaikset ja tõsist iseloomu ning pühendas oma elu mehele, kellele rahvalaul olnud “südameasjaks” (Tampere, E. 2009: 107). Erna Tampere mälestuste põhjal oli Herberti arvates vanade rahvalaulude nautimiseks vaja lähedast kogemust, “sisse elamist”, kuid mõistmatu suhtumine nendesse polnud talle uudiseks. Põhja-Läti eesti talust pärit Erna oli kasvanud üles uuemas rahvamuusikatraditsioonis ja puutus regilauluga kokku alles Herberti kingitud Kuusalu “Vana kandle” kaudu. Erna Tampere kirjutab arvatavasti 1939. aasta kohta: “Olin neid laule lugenud, aga mulle olid need võõraks jäänud oma paljude korduste ja mõistmata murdesõnade poolest. Kui ma võrdlesin neid läti rahvalauludega, siis pidin möönma, et läti rahvalaulud on minu meelest palju ilusamad ja kergemini meelde jäävad. [---] Temale [Herbertile] ei tulnud see ootamata. Tema, kes hindas väga oma rahva vana laulu, sai täiesti aru, et nende kahe rahva laulud pole võrreldavad. Need on tekkinudki hoopis eri aegadel ja on ka vormi poolest väga erinevad. Ta märkis, et eesti rahvalaulu saab nautida siis, kui on võimalik sellesse sisse elada. Mida ma ka hiljem mitu korda hiljem kogesin” (Tampere, E. 2009: 41).

Seoses “Vana kandlega” sündis anekdootlik lugu, mida vahendas Erna oma päevikus. Herbert Tampere püüdis muuta “Vana kandle” lauluvara täielikumaks, lisades sinna ka obstsöönseid regilaulud. See idee aga ei leidnud ühest heakskiitu ja nii ilmus Kuusalu “Vanast kandlest” kaks versiooni – üks koos obstsöönsete lauludega ja teine ilma. Erna kirjutab: “Ta [Herbert] oli talvel mulle saatnud oma koostatud eesti rahvalaulude akadeemilise väljaande “Vana Kannel” III. [---] Selle “Vana Kandlega” oli mul kord väike ebameeldivuski. Nimelt seisis see raamat mu laual, kus ma seda aegajalt sirvisin ja lugesin. Ükspäev oli emagi võtnud selle raamatu lahti, aga just lõpust, kus olid äratrukitud obstsöönseid meeste- ja kõrtsilaulud. Ema oli kahjuks sattunud just neid

lugema. Ja varsti hakkas minult küsima: “Mis mees see on, kellega sa suhtled, saadab sulle niisuguseid laule. Minagi olen kuulnud, et roppe laule purjus mehed laulvad, aga ega neid sellepärast veel trükkida vaja ja sulle saata.” Ma kahjuks tol korral ei mõistnud rohkem kosta, et mees ise on väga viisakas, ega võta suhu ühtegi vägisõna” (Tampere, E. 2009: 40–42). Herbert ise olevat hiljem põhjendanud just selle versiooni saatmist sooviga kinkida võimalikult täielik laulude kogu.

Süvenemise vajadust rahvalauludesse rõhutas Tampere ka korrespondentide seminaril: “Ma tahaksin aga noortele südamele panna, et nad... püüaks igale asjale olgu see siis rahvaluule või midagi muud, rohkem sissepoole, iga asja südamele lähemale tungida – siis saab see ka oma südamele lähedasemaks” (Tampere 1937c).

Ettekandes “Eesti rahvalaulu värsiprobleemidest”⁵⁴ Tampere mainis inimeste huvipuudust regilaulu vastu: “Meie ei või kiidelda, et meie vana rahvalaul oleks laiemalt kuigi populaarne ja et seda mõistetakse küllaldaselt. Võibolla ei ole ka rahvale serveerimine olnud küllalt otstarbekohane. Ka meie teadlaskond läheb enamasti mööda rahvalaulu sisemisist küsimusist ja rahuldub ainult selle meie esivanemate vaimuloomingu puhtväliste külgede vaatlusega. Kõige enam neist on ehk vahest käsitlemist leidnud värsimõõdu probleem, kuid siingi pole jõutud veel rahuldavale lõpptulemusele.” Ja ta väljendas seal soovi jõuda “rahvalaulu maailma siseväärtustele lähemale” (Tampere 1936: 18). Millised need on, jääb salapäraseks, aga igatahes laulikud ei laulnud selleks, “et kuulajad ainult tema silpe ja häälikuid lahkaksid” (*ibid.*: 19).

1936. aastal alustatud rahvamuusika plaadistamise üheks tulemuseks pidid saama loengud (RKM, Mgn II 1390 (1967)). Pole teada, kas need toimusid plaanitud kombel, kuid on säilinud mõningaid loengute käsikirju, nt “Matk mikrofoniga ümber kodumaa”⁵⁵ (Tampere 1940c; vt ka 1937d, 1970). Loengutes Tampere tutvustas muusikat ja mängis näiteid heliplaatidelt.⁵⁶ Ta püüdis kuulajaid harjumatult kõnepärase või silumata kõlaga lauludele lähendada, seletades muusikaetnoloogia teooriale vastavalt, et need on täiesti teistsuguse esteetikaga muistsed laulud, mida laulavad vanad inimesed: “Kuid see ei tohiks olla võõras, see on meie eelkäijate hingeelu peegel. Lihvitud selleks pikkade aegade kestel. [...] Vana eesti rahvalaulu juures on kõige tähtsam sõnaline külg, tõesti ainuliselt peenelt väljatöötatud ja kõlab ilma viisitagi nagu muusika. Viis on rohkem abinõu teksti stiilseks ettekandmiseks” (Tampere 1940c: 2).⁵⁷

Harva vahendas Tampere oma kuulumismuljeid. Näiteks meeldisid talle rahvalauludes suurema ulatusega ja “paremini väljatöötet” meloodiad (Tampere 1932c: 12). “Kõige ilusama kõlaga” tundus dooria helilaad, mažoor aga rõõmus, kuid “kõige ilmetum” (Tampere 1940c). Tampere vihjas ka, et regilaulud on uuenenud ja kohanenud muusikamaitsega, väljendamata siiski isiklikku suhtumist: “Muidugi, igas eluavalduses on areng mitmesugustel põhjustel ja

mitmesugustes suundades, ja nii väga suur osa runolaule ei ole enam dissonantsiks “euroopalikule” kõrvale” (Tampere 1934: 31).

Kiituse teenisid Tamperelt “ehtne“ rahvalaulik⁵⁸ ja traditsiooniline regilauluesitus: “Nende [esituse nähtuste] mitteamvestamise tõttu on ka laulude rekonstruktsioonid harilikult elutud nukud ja jäävad mõjuvuselt kaugemale maha elavaist variantidest” (Tampere 1936: 13a, 16). Teda köitis rahvaviisid muusikaline mitmekesisus – varieerimine, burdoon ja seto mitmehäälsus (Tampere 1932, 1933–1934, 1936, 1938).

Mall Hiiemäe arvab, et Tamperet innustasid rahvaluulega tegelema ka herderlikud ideed, millest kõneleb hiljem koostatud loeng “Südame ja hinge ärkamine” Lääne-Euroopa romantismi-ajastu väärtushinnangutest (Hiiemäe 2009a: 435; Tampere 2009: 159–174). Tampere pidas enda teadlaseks kujunemisel väga oluliseks tööd ERAs ja eriti just võimalust kasutada helisalvestamist “esimesi samme” tegevas rahvamuusikauurimises⁵⁹ (Tampere 1971, 2009).

Võimalik, et Tampere püüdis säästa väärtuslikku elavat esitust sisaldavaid vaharulle ja kuulas neid noodistamiseks minimaalselt. Erinevalt eeskujuks olnud Saksa ja Austria fonogrammiarhiivi uurijatest ei olnud tal tehnoloogiat vaharullide kopeerimiseks. Teatud tulevikuennustus peitub hilisemas meenutuses: “Kogutud materjali läbi töötades seisti enamasti kahe võimaluse vahel: kas rullidelt maha kirjutada ja sellega nad peaaegu täiesti rikkuda või jätta rullid puutumata... ning jääda ootama, millal avaneb võimalus neist noodistamiseks dublette valmistada” (RKM, Mgn II 1390, ilmunud Rüütel 1984: 68). See aeg tuli.

11. Lõpetuseks ja kokkuvõtteks

Raskete aegade lähenemisest ilmnes harvu märke: 1935. aastal käis Tampere sõjaväeteenistuses II jalaväepataljonis Tartus ilma teenistuskäiku ERAs katkestamata. 15. detsembril 1939 tegi ta läbi kodanliku õhukaitse üldised ettevalmistuskursused.⁶⁰ 1940. aasta muutustes sai Eesti Rahvaluule Arhiiv Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnaks.

Üks kurvemaid löike Tampere kirjutistes on pettumus, et rahvamuusikute plaadistamist ei õnnestunud pärast 1938. aastat jätkata – algul rahastamise probleemide ja siis okupatsiooni tõttu. 1940. aasta loengus rääkis ta täie tõsidusega rahvalaulude hääbumisest – kuid siiski ei tulnud talle mõttesse ise või koos kolleegidega laulud ära õppida ja tulevastele põlvedele edasi anda. “ERAL oli mõni aasta tagasi koos Muusikamuuseumiga võimalik heliplaatidele võtta teatav arv rahvaviise. See on ainus võimalus, mille abil rahvamuusikat, *seada nüüd juba lõplikult hääbumisele pühendatud*⁶¹ vana kultuurivara, teaduse

nõuete kohaselt säilitada. Need asutused kellel oli raha, ei tundnud huvi selle niiteldaja ajast ja arust läinud asja vastu“ (Tampere 1940c: 1–2).

Peatumata siin lähemalt sõja-aastatel, nimetan, et 1945 kutsuti Herbert Tampere kohakaasluse alusel Tallinna Konservatooriumi rahvamuusika õppejõuks,⁶² aga sinna ta ei jõudnud: 11. aprilli kuupäevaga on vormistatud käskkiri tema töölt vabastamiseks ja 16. aprillil viidi ta stalinistliku võimu poolt eeluurimisele, kust ta vabanes 29. aprillil 1946. Ka pärast vabanemist jäi Tampere võimu silmis kahtlaseks ja algul teda ERA asemele asutatud kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonda tööle ei võetud. Ta sai aga koha Tallinna Konservatooriumisse, kus töötas õppejõu ja dotsendina mõningate vaheaegadega 1946–1974 ja professorina 1974–1975.⁶³ Pärast repressioonide lõppu sai Tampere kirjandusmuuseumis rahvaluule osakonna juhatajaks, kus töötas aastail 1952–1966.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Herbert Tamperel aitasid jõuda uurimistöös rahvalaulude uut moodi käsitlemise ni järgmised tegurid.

1. Tampere pärines andekast ja haritud, muusika- ja kirjanduslembesest maa-kodust, mille ümbruskonnas harrastati mitmesugust muusikat. Hea kooli-haridus silmapaistvate muusikaõpetajatega koolides ning varane kokkupuude EÜSi folkloorikogumisega kujundasid tema huvisid ja oskusi.

2. Hea filoloogiline haridus Tartu Ülikoolis ja töö ERAs, tutvumine folkloori-kogude ja teiste noorte folkloristidega ja keeleuurijatega, eriti koostöö Oskar Looritsa, Karl Leichteriga, Paul Aristega andis teadmisi uuematest uurimissuun-dadest, nagu etnoloogia, eksperimentaalne foneetika. Võib-olla, paradoksaalselt, tuli kasuks ka kõrgema muusikahariduse puudumine, mis oleks noormeest juhtinud teistsuguste muusikaideaalide juurde.

3. Võrdleva muusikateaduse mõtteviisi ja meetodi tundmaõppimine andis teoreetilise põhja mitte-lääneliku muusika mõistmiseks, väärtustamiseks ja uurimiseks. Samuti toetas erialast tööd helisalvestuse ja -analüüsi areng.

4. Vahetu kokkupuude elava rahvamuusikaga juba lapsepõlves ja hiljem rahva-luule kogumisel, laulude läbi töötamine ja suurte väljaannete koostamine ar-hiivis, muutis selle väljenduslaadi lähedaseks. Tampere arvatavasti nautis vähemalt mõningate regilaulude esitust, sest ta on maininud meeldivaid mul-jeid, süvenemise vajadust, ning tegelenud laulude salvestamise, uurimise ja tutvustamisega.

5. Rahvusteaduste ja rahvuslike ideaalide kõrgega Eesti Vabariigis väärtustas folkloori kui kultuurilise identiteedi alusega tegelemist. Tekkisid esimesed

rahvamuusika taasesituse nähted, nagu rahvatantsuliikumine ja regivärsside lugemine koolis, mille tõttu hakati märkama ja uurima esituse küsimusi.

Tänuõnad

Uurimuse valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuur (PRG1288) ning Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus).

Kirikuraamatutest ja arhiividest andmete otsimise eest tänan väga folklorist Rein Saukast. Samuti tänan kahte anonüümset retsensenti ja kogumiku toimetajaid Ave Goršičit ja Risto Järve sisukate märkuste eest, mis aitasid teksti täpsemaks muuta.

Lühendid

RA, EAA ja RA, ERA = Rahvusrhiiv

Eesti Kirjandusmuuseumi kogude lühendid

ERA = Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjakogu

E, StK II = Eiseni stipendiaatide kogu Eesti Rahvaluule Arhiivis

ERA, Fon. = Eesti Rahvaluule Arhiivi fonogrammide kogu

ERA, Pl = Eesti Rahvaluule Arhiivi vinüülplaatide kogu

EFAM = Eesti folkloristika a4,9929,89,jaloo materjale Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis

EKLA = Eesti Kultuurilooline Arhiiv

EKM = Eesti Kirjandusmuuseumi dokumentide kogu

RKM, Mgn = Eesti Rahvaluule Arhiivi magnetofonisalvestuste kogu

Kommentaariid

¹ “Püüame tutvuda vanade eesti rahvalauludega elaval kujul, nende ettekandmisviisidega ja meloodiatega,” ütles Tampere (1937c: 1) heliplaadistustega illustreeritud loengu algul. Ta võis mõelda, et helisalvestuste kaudu tutvutakse elava traditsiooniga, kuigi kasutas sõnu veidi erinevalt tänapäevast, mil elav esitus vastandub helisalvestusele. Sarnaselt on sõnastanud Oskar Loorits 1938. aastal: “Sellepärast pole jällegi liialdus, kui väidan, et alles aastal 1936 alustatud rahvalaulude heliplaadistamine ei tähenda tõesti vähemat kui meie ehtsa rahvalaulu esilemanamist aastasadade tagant ja jäädvustamist tulevasteks aastasadadeks.” (Loorits 2000: 168)

- ² “Need õnnetud näivad arvavat, et stiil on miski, mida saab heita seljast või panna selga – et see pole nagu nahk, vaid nagu mantel!” (tsit Riede 1989: 105) Thomas Carlyle elas 1795–1881. Siin ja edaspidi on võõrkeelsed tsitaadid tõlkinud artikli autor.
- ³ Zeigeri “Eesti rahvaviisid” (1934) on kirjutatud aastail 1924–1934 ja ilmunud Eesti Lauljate Liidu väljaandel. Samas sõnastuses ilmus väide ka varem (Zeiger 1926: 607–608). Siin ja edaspidi on tsitaatides artikli autori rõhutused.
- ⁴ Kirjutis on järjeks autori varasematele eesti etnomusikoloogia ajaloo alastele artiklitele (Särg 2005a, 2012). Nõukogude ajast pärinevates Tampere käsitlustes võib esineda sihilikku tagasihoidlikkust 1930.–40. aastate osas ning neis ei mainita ka represseerimist pärast 1945. aastat. Näiteks Richard Viidalepp kirjutab, et 1945–1951 töötas Tampere Tallinna Riiklikus Konservatooriumis, märkimata aega eeluurimisvanglas 16. aprillist 1945 kuni 29. aprillini 1946 (Tampere elulugu, 1953, EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 281. Vt ka Kippar 2019).
- ⁵ Inimühiskonna nähteid kõrvutati bioloogilise maailmaga juba Vana-Kreekas. Herder toetus eelkõige Auguste Comte ja Giambattista Vico ideedele evolutsioonist ajaloos, ning saksa kunstiajaloolase Johann Winkelmanni töödele, edaspidi arendasid sotsiaalset ja kultuurilist evolutsionismi 19. ja 20. sajandi antropoloogid Edward B. Tylor, Lewis H. Morgan, filosoofid Herbert Spencer, Oswald Spengler jt.
- ⁶ Orgaaniliste metafooride kasutust on uuritud ajalooeaduses (Kissel 1985; Nisbet 1990; Lotman 1978), folkloristikas (Dundes 1969; Anttonen 2005), sotsioloogias (Levine 1995; Lizardo 2021) jm.
- ⁷ Herder ei arvanud folkloori hulka kaasaja üldtuntud elujõulisi kultuurinähteid “sogennanten täglich verbreitetern Kultur” (Herder 1773: 52) või “pööbli” (*der Pöbel*) laulmisi (Herder 1779: 19); *pööbel* on halvustava varjundiga nii praeguses kui arvatavasti ka varasemas saksa keeles (nt Widder 2020).
- ⁸ Rahvalaulude nimetust “riismed” saab tõlgendada ka kui vihjet ebatäiuslikkusele ja õigustust terviku taastamise nime all rahvalaulude ümber loomiseks või mitmesuguste teooriate koostamiseks (vrld Briggs 1993). Clifford: etnograafia hävinev objekt “on retooriline konstruktsioon, mis seadustab representeerimise praktika” (1986: 112).
- ⁹ Selles osas erines Herder prantsuse valgustajatest, kes unistasid universaalsest kultuurist.
- ¹⁰ “Sie lebte im Ohr des Volks, auf den Lippen un der Harfe lebendiger Sänger [---]” (Herder 1779: 4), “begleitet den esten, ich möchte sagen, auf schritt und tritt”; “Es durchdrang des volkes ganzes leben von der wiege bis zum grabe [---]” (Kallas 1902: 5, 6).
- ¹¹ “Unser kleine Rest von Wilden in Europa, Estländer und Lappen u.s.w., haben oft eben so halb artikulierte und unschreibbare Schälle als Huronen und Peruaner” (Herder 1772: 15).
- ¹² Muusikas (ja kunstis üldisemalt) uuritakse tavaliselt seda, mida peetakse kunstiväärtuslikuks, kuivõrd esteetilise kriteerium sisaldub juba muusika (kunsti) mõistes. Muusikateadlase Jaan Rossi sõnul on professor Jevgeni Nazaikinski öelnud: “muusikateaduse puhul on kõige tähtsam see, et uurimisobjekt on väga palju väärt. Ehk siis: muusikateostega, muusikaga tegelemine on seetõttu meeldiv, et teose esteetiline väärtus annab uurimisele teatud lisaväärtuse” (Maimets/Ross 2002: 5). Sellisest seaduspärasusest tuleneb ka vastupidine – muusikat, mis tundus esteetiliselt kauge ja seetõttu ka mitte meeldiv, ei hinnatud ega uuritud.
- ¹³ Saksa keeles kujunes varsti ka nimetus *muusika etnoloogia* (*musikethnologische Forschung, musikalische Ethnologie*) ning alates 1950. aastatest levis inglise keele põhine *etnomusikoloogia* (*ethnomusicology*) (Merriam 1977; Mugglestone & Adler 1981; Grupe 2015; Pegg & Myers *et al.* s.a.).

- ¹⁴ Vastupidiselt koloniaalrežiimi eneseõigustusele, nagu tähendaks euroopaliku kultuuri pealetung “mahajäänud” rahvaste arendamist, väitis Hornbostel, et kaduvaid haruldasi muusikakultuure ei asenda kõrgem kultuur, vaid hoopis euroopa keskpärased muusikastiilid, nagu kristlikud kirikulaulud, läänelikud rahvalaulud, koloniaalarmee sõjaväemarsid ja “kolonistide grammofonidelt kostvad halvimid lööklaulud” (Hornbostel 2000b: 91).
- ¹⁵ Vahendajaks võis olla Elmar Arro (1899–1985), Eesti Muusika Kuukirja teadusala toimetaja, kes oli õppinud Berliinis ja Viinis.
- ¹⁶ Graf saatis hiljem käsikirja *Über den deutschen Einfluß auf den estnischen Volksgesang* Eesti Rahvaluule Arhiivile.
- ¹⁷ *Monumentum* tähendab ladina keeles nii mälestussammast kui ka sellele kirjutatud teksti.
- ¹⁸ Olukorda, kus suitsutares elamine oli veel osa maarahva identiteedist ning seetõttu keelduti kasutamast korstnaga maju ja nende elanikke põlastati “poolsakslasteks”, kirjeldas Friedrich Kruse (1846: 25). Kuigi Kruse suhtumine on tendentslik, ei pruugi nendes teadetes puududa tõetera.
- ¹⁹ Zeiger lähtus ilmselt saksa mõistest *Gassenhauer*, sest eesti keeles on “tänavaul” vähe tuntud.
- ²⁰ Aastal 1977 ümber nimetatud Järvekülaks, alates 2017. aastast kuulub Tartu maakonna Elva valda.
- ²¹ Ristis 15. veebruaril kohalik koolmeister Eduard Kärp; vaderid olid kalur Jaan Karu, poissmees August Voro ja neiu Julie Sütt. Sünnikohaks on märgitud Tamme, Uniküla, kus Tamme ilmselt tähistab mõisa (*Tammenhof*) ja 1866–1903 eksisteerinud Tamme valda. Rannu koguduse sünnimeetrika, 1892–1913. – RA, EAA.1263.1.410, pag-mata, 1909. a. kanne 5 [SAAGA-s kaader 200].
- ²² Rannu koguduse meetrikaraamat, 1868. – RA, EAA.1263.1.77, l. 3, kanne 13 [SAAGA-s kaader 3] ja l. 8, kanne 65 [SAAGA-s kaader 8]; Rannu koguduse personaalraamat, Valguta ja Tamme, 1907–1930. – RA, EAA.1263.1.415, l. 184 [SAAGA-s kaader 186]; Rannu Püha Martini koguduse liikmemaksu raamat (personaalia), 1935–1950. – elk.39.0.2, l. 234 [SAAGA-s kaader 223]. Kõik kuupäevad on siin antud uue kalendri järgi. Uue nime eeskujuna “Tamm” kinnitas Herbert Tampere vennatütar 8.06.2020 Väike-Rakkes, vt ka Viidalepp (1976: 194). Nime muutmise põhjuseks on märgitud “selle kõlaline ja tähenduseline labasus ja inetus, eriti tarvitamine söimu- ja pilkenimeks (millest ta arvatavasti perekonnanimeks saanudki).” RA, ERA.5201.2.731, lk 1.
- ²³ Jakob Tamm sündis teisel, Mõtsküla Karjamõisas, sest nende isa oli mõisa moonamees, kes kohavahetuse pärast pidi tihti rändama (Kampmann 2016: 313).
- ²⁴ 8 ha suurune talu pärandati ametlikult Ann Tamperele 1934. RA, EAA.2381.2.11705.
- ²⁵ Rahvaluulekogujad ja folkloristid Voldemar Rosenstrauch, Georg Lurich, Julius ja Kaarel Krohn, Oskar Kallas.
- ²⁶ Tampere on need mälestused, kogutud jutu ja kolm regilaulu koos kommentaaridega lisanud oma 1932. aasta kogumismatka kirjelduste järele, ERA II 56, 185/6 (1933).
- ²⁷ 1925–1926 oli gümnaasiumi katkestus majanduslikul põhjusel (EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 279.) Hugo Treffneri gümnaasiumi lõpetajate seas on nimi Herbert Käck aastal 1927 (<https://www.htg.tartu.ee/Lennud> – 07.04.2022).
- ²⁸ Oma eluloo kirjapanekutes (Elulugu, 1953, EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 281, ja allpool) märgib Tampere õpinguaastateks 1927–33. Ametliku teatise järgi on Herbert Tampere filosoofia teaduskonna üliõpilane olnud 13.09.1927–03.11.1931 ja 19.01.1932–28.03.1934.

- ²⁹ Samas.
- ³⁰ Samas.
- ³¹ Elulugu, 1940, EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 279.
- ³² Eesti biograafiline andmebaas ISIK (<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=3653> – 07.03.2022).
- ³³ Vt täpsemalt, Tampere teenistuskiri, EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 279.
- ³⁴ Lastelauludega seotud käsikirja ei õnnestunud leida, kuid Mall Hiimäe kirjutab selle kohta: “Üks ettevõtmisi oli lastelaulude kartoteegi koostamine, tulemusena valmis 400-leheküljeline auhinnatöö (1928)” (Hiimäe 2009a: 428). Tema andmed mainitud töö kohta pärinevat aruandlusest. (Telefonikõnest Hiimäega, 12.03.2020) Tiiu Jaago teadmiste kohaselt anti auhinnatööd autoritele tagasi, sest Eduard Laugaste materjalide seas leidub tõend, et ta on saanud oma auhinnatöö ülikooli kantseleist tagasi (E-kiri 17.03.2020).
- ³⁵ Tampere bibliograafias on see aastanumbriga 1929 ja märkusega: “Hiljem kopeeritud, kujundatud kartoteegiks ja täiendatud TA Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas” (Rüütel 1987b: 131). Käsikirja tiitellehel on 1930 ja kiri: “1. XII 1930. a. tunnustatud II auh. vääriliseks. Autor Stud. Phil. Herbert Tampere. [Allkiri] Tartu Ülikooli Sekretär [Tamberg][?]” Käsikirjast puuduvad registrid tähtedega K, M, N, O, S, T, V, Ö, Ü ja neid pole olnud juba lehekülgede nummerdamisel, nii et algselt pidi töö maht olema umbes poole suurem kui praegune 979 lk. Viidalepp kirjutab: “1929. a. esitas ta ülikoolis auhinnatöö “Eesti trükitud “laulikute” bibliograafia (sa 400 lk.), mis on jäänud käsikirja, kuid mida kasutavad paljud uurijad kui vajalikku abivahendit.” (Viidalepp 1968: 113). Loorits (1932: 13) on avaldanud lootust, et töö trükkis avaldatakse – mida ei ole seni kahjuks juhtunud. Tampere alustatud lastelaulude ja laulikute kartoteegid on ERAs praegugi kasutusel. Seega on juttu lastelaulude tööst, 400-leheküljelisest käsikirjast (eri sisuga) ja olemas on pea 1000-leheküljeline laulikute teemalise käsikirja osa.
- ³⁶ Artiklid Tampere 1932a, b ja Tampere 1935b.
- ³⁷ ERA, Fon. 330–335; E, StK 10a, 1/32; ERA, Fon. 315–317; ERA II 29, 237, 239/42.
- ³⁸ Eesti kirjandusteadlane Harald Parrest (1904–1956, nimemuutus 1940); V. Kochi kogumispäevik ERA II 21, 117/49.
- ³⁹ Villem Ernits: “Kongressi ava- ja lõpukoosolekud, samuti mitmesugused pidulikud vastuvõtud ja rahvapeod, külastusringreisid, niisama hõimukontserdid pakkusid palju meeliülendavaid pidulikke momente ja hõimumeelelist kunstinaudingut, mida veel erilisel kõvendas ja mitmekordistas kongressile järgnev üldsoomeline laulupidu, kõigi kongressist osavõtnute hõimulaulikute ja -mängijate kaastegevusel” (Ernits 1931: 50). Ka Anna Vabarna austaja A. O. Väisänen olevat 1931. a. juunis Anne ja ta 3-liikmelise koori viinud esinema Helsingisse kultuurikongressile (<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/setu/anne/anne.html> – 31.03.2022).
- ⁴⁰ Käsikirjakäide ERA II 128 aastast 1936 sisaldab üle 200 tantsukirjelduse koos 120 viisiga. Vt <https://kivike.kirmus.ee/meta/ERA-14301-57696-53473> (08.04.2022).
- ⁴¹ H. Tampere mälestused ERA 40. aastapäeval, RKM, Mgn II 1390.
- ⁴² RKM, Mgn II 1389, 1390 (1967).
- ⁴³ Siin aliguslauses võib olla vihje Kallase sõjakale metafoorile, kes analüüsis omal ajal peatükis pealkirjaga “Laulu vaenlased” regilaulu hääbumise põhjusi (Kallas 1902: 6).

- ⁴⁴ “Die Textaufnahme nach em Diktat des Sängers selbst ist namentlich bei sog. Primitiven sehr schwer, weil für diese Text und Melodie eine so untrennbare Einheit bilden, dass sie die Worte allein nie rezitieren [---].” (Abraham & Hornbostel, 1909: 14)
- ⁴⁵ Põldmäel ei ole viidet, tema välitööpäevikute põhjal oletan, see võis olla 83aastane Liisu Piilberg Jõelähtme kihelkonnast. Liisu olevat laulmise ettepaneku peale visanud töö kõrvale ja laulnud kolm tundi järjest, kusjuures “eide luulevoolu ei võind katkestada vahemärkustega” (ERA II 18, 34/5 (1929)).
- ⁴⁶ Eduard Oja noodistused on kogus ERA III 2 (1929).
- ⁴⁷ Näiteks Lach (1924 või 1925), Steinitz (1931).
- ⁴⁸ Folkloristika spetsiifikat tundmata võis olla ehk raske mõista, et käsikirjade korrastamine ja laulude tüpologiseerimine pole abitöö, vaid ongi suur osa antoloogia koostamisest.
- ⁴⁹ Loorits oli 1926. a EKSiS ilmunud Eesti rahvalaulude jaoks kirja pannud Kaarle Krohni eessõna, millega tekkis mitu probleemi: esialgne variant näib olevat kirjastuse süül kaduma läinud, EKS ei tunnistanud Looritsa kirjaväsi, aga võttis talt õiguse eessõna avaldamisest keelduda (EKLA, Fond 16, M 131:1). EKSi ettepanek: EKKLA, Fond 175, M 9: 29.
- ⁵⁰ EKLA, Fond 175, M 22: 8. O. Loorits. Üks kiri ERA Kolleegiumi liikmetele ja kahe varasema kirja ära kirjad, lk 3. Ajalehes mainiti, et Loorits keeldus EKSi käsikirja koostamisest ja ERA ametnik Tampere “peale lühemat mõtlemisaega samuti loobus”. Lisaks, “hr. Loorits olevat keelanud hr. Tamperel asuda E. Kirjanduse Seltsi käsikirja koostamisele” (Anonüüm 1935: 4).
- ⁵¹ Vaike Sarv (2002: 305) väidab, et ERA muusika-alast tegevust kujundas neil aastail Tartu Kõrgem Muusikakool, kus Heino Elleri rajatud rahvusliku koolkonna eesmärgiks oli tunda õpida rahvaviise.
- ⁵² Skandeerivat esitust laidab näiteks järgmine hinnanguline metafoor: “See tähendab, et keele loomulikkus tuuakse ohvriks masinlikule rütmile” (Tampere 1936: 2).
- ⁵³ Menda Ehrenberg, hiljem Jansson, 1904–1994.
- ⁵⁴ Aasta hiljem ilmus sellest lähedase pealkirjaga artikkel (Tampere 1937a), aga ilma nimetatud lõiguta.
- ⁵⁵ Ettekanne Riiklikus Kirjandusmuuseumis; sama teksti hilisemaid variante esitas Tampere hiljem Tallinna Konservatooriumis jm – EFAM II (1940).
- ⁵⁶ Rahvamuusika heliplaadistused 1936–1938 kogus ERA, Pl.
- ⁵⁷ Selle tsitaadi tekst on toimetatud.
- ⁵⁸ Konteksti järgi oli see arvatavasti Hendrik Jantson (1861–1941).
- ⁵⁹ RKM, Mgn II 1390.
- ⁶⁰ Tampere teenistuskiri. EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 279.
- ⁶¹ Kursiivis on hiljem Tampere lisatud lausekiil rahvalaulude hääbumise kohta.
- ⁶² Leichter olevat 1945. aastal soovitanud Tamperet ENSV TA Ajaloo Instituudi juurde loodava muusikaajaloo ja -folkloristika sektori juhatajaks (Männik-Kirme 2002: 111). Alates 1945. aasta 1. märtsist kutsuti Tamperet kohakaasluse alusel Tallinna Riikliku Konservatooriumi õppejõuks rahvamuusika alal ja ühtlasi muusikateaduse kateedri juhatajaks. Need plaanid ei teostunud.
- ⁶³ Eesti Biograafiline Andmebaas ISIK (<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=3653> – 08.04.2022).

Käsikirjad, arhiivimaterjalid

Graf, Walter 1933. Über den deutschen Einfluß auf den estnischen Volksgesang. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Univ. Wien, ergreicht im Wintersemester. KM RO KK 25.

Kippar, Pille 2019. Keerulised neljakümnendad Herbert Tampere elus. Käsikiri. Ettekanne Herbert Tampere 110. sünniaastapäeva pidulikul tähistamisel Väike-Rakkes. 8.06.2020. Käsikiri autori valduses.

Tampere, Erna 2009 = Tampere (Leesment), Erna 2009. Mälestused. Käsikiri. EKLA, Fond 350, Elulood, 2456.

Tampere, Herbert 1929c. Matkamärkmeid rahvaluulekogumiselt 1929. a. suvel. Ette kantud Akadeemilises Rahvaluule Seltsis 1929. a. sügisel. EFAM 1.

[Tampere, Herbert] 1930b. Eesti trykitud laulikute bibliograafia. Koostanud "Eesti laulo söbber". Tartus. Käsikiri hoiul Tartu Ülikooli raamatukogus, 367167.

Tampere, Herbert 1936. Eesti rahvalaulu värsiprobleemidest. Ettekanne Akad. Rahvaluule Seltsis 18. X 1936. Käsikiri hoiul Eesti Rahvaluule Arhiivis. EFAM 1.

Tampere, Herbert 1937b. Katseid "Vana Kannel" I laule uuesti redigeerida 1937. a. EFAM 1.

Tampere, Herbert 1937c. Ettekanne korrespondentide seminaril. EFAM 2.

Tampere, Herbert 1937d. Vanaaegsed pillid ja pillimehed. Raadiosaade, 4. II 37. EFAM 2.

Tampere, Herbert 1938 [?]. Le bourdonisme. EFAM 2.

Tampere, Herbert 1940c. Matk mikrofoniga ümber kodumaa. Ettekanne Riiklikus Kirjandusmuuseumis 1940. a. EFAM 2.

Tampere, Herbert 1960. Eesti regivärsiliste rahvalaulude muusika liigilised iseärasused ja stiilid. Dissertatsioon filoloogikandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. ENSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. Käsikiri ja autoreferaat. Tartu Ülikooli raamatukogu, Diss.Tart.344950.

Tampere, Herbert 1970. Rahvaloomingu varasalvest. Herbert Tampere kõneleb Võrtsjärve ümbruse pillimeestest. Raadiosaade. Toimetaja Aino Strutzkin, Helioperaator Tiiu Hansen. Saade valminud Eesti Raadio Tartu stuudios (<https://arhiiv.err.ee/vaata/rahvaloomingu-varasalvest-263025> – 12.04.2022).

EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 279. Herbert Tampere. Teenistuskiri. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum.

EKM, Fond 24, Nim. 2, Sü 280. Tampere, Herbert Tohvri p. isiklik toimik. 54 lehel. Alustatud: 20.06.45. Lõpetatud: 25.12.68. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum.

Kirjandus

Aavik, Johannes 1924. Rahvaluule käsitus keskkoolis. *Kasvatus*. Kasvatusteaduslik ajakiri. Eesti Õpetajate Liidu häälekandja, nr 9, lk 259–265.

Aavik, Johannes 1925. Rahvalauluvärsi ja selle lugemise küsimus. *Looming* 1, lk 92–95.

Abraham, Otto & v. Hornbostel, Erich Moritz 1909. Vorschläge für die Transkription exotischer Melodien. *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft*, lk 1–25.

Annist (Anni), Aug[gust] 1936. *F. R. Kreutzwaldi "Kalevipoeg". II osa: "Kalevipoja" saamislugu*. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). B Humaniora XXXIII. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Anonüüm 1931. Tervitus III. hõimupühaks ühes keskkooli hõimupäeva korraldamise kavaga. *Eesti Hõim* 3/4, lk 38–44.

Anonüüm 1933a. Eduard Kärp 60-aastane. 2/3 oma elueast õpetajaks olnud. *Postimees* 2, 4. jaanuar, lk 2.

Anonüüm 1933b. Jaan Kompus 75-a. *Postimees* 147, 27. juuni.

Anonüüm 1935. Tüli rahvalaulude väljaandmise pärast. *Vaba Maa* 44, 20. veebruar.

Anonüüm 1940. Köster emer. Jaan Kompus. *Eesti Kirik* 20, 16. mai.

Anttonen, Pertti J. 2005. *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. *Studia Fennica Folkloristica* 15. Helsinki: Finnish Literature Society.

Berg, Diana 2002. Eesti Rahvaluule Arhiivi saamislugu. Hiimäe, Mall (koost). *Kogumisest uurimiseni: artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 9–28.

Boas, Franz 1989 [1974]. A Franz Boas reader: the Shaping of American anthropology, 1883–1911. George W. Stocking, Jr. (toim). Chicago: University of Chicago Press.

Bourdieu, Pierre 1989. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory* 7 (1) (Spring, 1989), lk 14–25 (DOI: 10.2307/202060).

Briggs, Charles L. 1993. Metadiscursive Practices and Scholarly Authority in Folkloristics. *The Journal of American Folklore* 106 (422) (Autumn, 1993), lk 387–434 (DOI: 10.2307/541905).

Clifford, James 1986. On Ethnographic Allegory. Clifford, James & Marcus, George E. (toim). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press, lk 98–121.

Dijk, Teun van 2005 [1998]. *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*. Tlk Merit Karise. [Tartu]: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Duchesne, Ricardo 2017–2018. Johann Gottfried Herder: Advocate of European Perfectionism, Opponent of multiculturalism. *The Occidental Quarterly* 17 (4). Winter, lk 23–46.

Dundes, Alan 1969. The Devolutionary Premise in Folklore Theory. *Journal of the Folklore Institute* 6, lk 5–19 (DOI: 10.2307/3814118).

- Erard, Michael 2016. The Last Word. *Undark* (<https://undark.org/2016/12/29/the-last-word/> – 08.04.2022)
- ERK 1908. Eesti Rahvaviiside Korjamine. Neljas aruanne.
- ERK 1909. Eesti Rahvaviiside Korjamine. Viies aruanne.
- Ernits, Villem 1931. Mida andis meile 4. Soome-Ugri kongress? *Eesti Hõim* 3/4, lk 50–52.
- EYSV = Eesti Yliõpilaste Selts Veljesto (<http://www.veljesto.ee/> – 08.04.2022).
- Fairclough, Norman 1995. *Critical discourse analysis; the critical study of language*. London, New York: Longman.
- Fernandez, James & Blacking, John & Dundes, Alan & Edmonson, Munro S. & Etkorn, K. Peter & Haydu, George G. & Kearney, Michael & Kehoe, Alice B. & Loveland, Franklin & McCormack, William C. & Maltz, Daniel N. & Panoff, Michel & Preston, Richard J. & Warriner, Charles K. & Wescott, Roger W. & Zakar, Andras 1974. The Mission of Metaphor in Expressive Culture. *Current Anthropology* 15 (2, juuni), lk 119–145 (DOI: 10.1086/201450).
- Graf, Walter 1929. Eesti rahvalaulud 17-da sajandi alul. *Eesti Muusika Kuukiri* 4/5, lk 103–107; 6, lk 151–154.
- Graf, Walter 1933. *Über den deutschen Einfluß auf den estnischen Volkslied*. Vienna (diss.).
- Graf, Walter 1974. Die vergleichende Musikwissenschaft in Österreich seit 1896. *Yearbook of the International Folk Music Council* 6, lk 15–43 (DOI: 10.2307/767723).
- Grenzstein, Ado 1963 [1888]. Vanavara korjamise asjus. Laugaste, E[duard]. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 227–228.
- Grupe, Gerd 2015. Comparative (Ethno)Musicology: On the Cross-cultural Comparison of Musical Concepts and Performance Practices. Brunner, Anja & Gruber, Cornelia & Schmidhofer, August (toim). *Transgressions of a Musical Kind. Festschrift for Regine Allgayer-Kaufmann on the Occasion of her 65th Birthday*. Düren: Shaker, lk 13–22.
- Heinitz, Wilhelm 1931. *Strukturprobleme in primitiver Musik*. Hamburg.
- Herder, Johann Gottfried 1767. *Ueber die neuere Deutsche Litteratur. Erste Sammlung von Fragmenten. Eine Beilage zu den Briefen, die neueste Litteratur betreffend*. Riga: Hartknoch (Deutsches Textarchiv: https://www.deutschestextarchiv.de/herder_litteratur01_1767 – 09.04.2022).
- Herder, Johann Gottfried 1772. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Berlin: Christian Friedrich Voss. (Deutsches Textarchiv: https://www.deutschestextarchiv.de/herder_abhandlung_1772 – 09.04.2022.)
- Herder, Johann Gottfried 1773. *Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker*. Hamburg: Bode (http://www.uni-due.de/lyriktheorie/texte/1773_herder.html – 31.03.2022).
- Herder, Johann Gottfried 1779. *Volkslieder. Nebst untermischten andern Stücken. Zweiter Theil*. Leipzig: Weygandschen Buchhandlung (<https://archive.org/details/HerderVolkslieder177892Bde> – 09.04.2022).

Herder, Johann Gottfried 1785. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Zweiter Theil. Riga und Leipzig: Johann Freidrich Hartknoch (Deutsches Textarchiv: https://www.deutschestextarchiv.de/herder_geschichte02_1785/7 – 09.04.2022).

[Hermann, Karl August] 1887. Eesti rahvalauludest. *Laulu ja mängu leht* 2, lk 9–10.

H[ermann], K[arl] A[ugust] 1889. Eesti rahvawiisidest. *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. Tartu, lk 225–231.

Hiiemäe, Mall 1987. Herbert Tampere rahvakalendri ainekogu korraldajana ning uuri-
jana. Hiiemäe, Mall (koost). *Kogumisest uurimiseni: artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi*
75. aastapäevaks. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 181–190.

Hiiemäe, Mall 1995. Herbert Tampere suundumused. *Vanavaravedaja* 2, lk 73–79.

Hiiemäe, Mall 2003. Eesti Rahvaluule Arhiivi rajaleidmised. Jaago, Tiiu & Kõressaar,
Enne (toim). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite*
ning uurimispraktika alalt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 50–60.

Hiiemäe, Mall 2009a. Järelsõna. Hiiemäe, Mall (koost). Herbert Tampere. *Lauluväelised*.
Eesti mõttelugu 85. Tartu: Ilmamaa, lk 428–438.

Hiiemäe, Mall 2009b. Meenutades Herbert Tamperet. *Keel ja Kirjandus* 3, lk 237–240.

Hill, Juniper & Bithell, Caroline 2014. An Introduction to Music Revival as Concept,
Cultural Process, and Medium of Change. Bithell, Caroline & Hill, Juniper (toim). *Oxford*
Handbook of Music Revival, lk 3–42.

Hills, David 2017. Metaphor. Zalta, Edward N. (vast toim). *The Stanford Encyclopedia*
of Philosophy Fall 2017 Edition ([https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/](https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/metaphor/)
[metaphor/](https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/metaphor/) – 09.04.2022).

Honko, Lauri 1998 [1990]. Folklooriprotsess. *Mäetagused* 6, lk 56–84 (DOI: 10.7592/
MT1998.06.honko).

Hornbostel, Erich Moritz v. 1905. Die Probleme der vergleichenden Musikwissenschaft.
Zeitschrift der Internationalen Musikgesellschaft 7, lk 85–97.

Hornbostel, Erich M. von 1910. Über vergleichende akustische und musikpsychologische
Untersuchungen. *Beiträge zur Akustik und Musikwissenschaft* 5, lk 143–167.

Hornbostel, Erich Moritz v. 2000a [1907]. Über den gegenwertigen Stand der ver-
gleichenden Musikwissenschaft. *Das Berliner Phonogramm-Archiv. Sammlungen der*
traditionellen Musik der Welt. The Berlin Phonogramm-Archiv. Collections of Traditional
Music of the World. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung, lk 85–89.

Hornbostel, Erich Moritz v. 2000b [1911]. Die Erhaltung ungeschriebener Musik. The
Preservation of Unwritten Musik. *Das Berliner Phonogramm-Archiv. Sammlungen der*
traditionellen Musik der Welt. The Berlin Phonogramm-Archiv. Collections of Traditional
Music of the World. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung, lk 90–95.

Hupel, August Wilhelm 1777. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland*.
Zweyter Band. Riga: Johann Friedrich Hartknoch.

Hurt, Jakob 1963a [1871]. Mis lugu rahva mälestustest pidada. Laugaste, E[duard].
Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus,
lk 192–200.

Hurt, Jakob 1963b [1888]. Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele. Laugaste, E[duard]. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 202–210.

Jaago, Tiiu 1999. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. *Mäetagused* 9, lk 70–91 (DOI: 10.7592/MT1999.09.rhl).

Jaago, Tiiu 2005. The Birth of Estonian-language Folklore Research. Kuutma, Kristin & Jaago, Tiiu (toim). *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History*. Tartu: Tartu University Press, lk 45–64.

Jaago, Tiiu 2019. Laulik tekstikesksetes regilaulu-uurimustes. *Keel ja Kirjandus* 8–9, lk 704–721 (<https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/26152> – 09.04.2022).

Jaago, Tiiu & Köss, Tiia 1995. Fundamenta Estoniae novae. *Vanavaravedaja* 2. Tartu NEFA. Tartu, lk 115–127.

[Jannsen, Johann Woldemar] 1857. Veel nattuke Tallinna laulo piddust. *Perno Postimees*, nr 14, 2. X, lk 109–111.

Johler, Reinhard & Marchetti, Christian & Scheer, Monique 2019. *Doing Anthropology in Wartime and War Zones: World War I and the Cultural Sciences in Europe*. New York & Austria.

Kalkun, Andreas 2005. Herbert Tampere: on the problem of rhythm in the old Estonian folk song. Kuutma, Kristin & Jaago, Tiiu (toim). *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History*. Tartu: Tartu University Press, lk 275–287.

Kalkun, Andreas 2012. Kellele kuulub seto pärimus? Samuel Sommeri rahvaluulekogu loost ja retseptioonist. Sarv, Mari (toim). *Regilaulu müüdid ja ideoloogiad*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused, 29. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum & Tartu Ülikool, lk 179–252.

Kallas, Oskar 1902. *Übersicht über das Sammeln des estnischen Runen. (Sonderabdruck aus der Zeitschrift Finnisch-ugrische Forschungen II 1)*. Helsingfors: Drucerei der Finnischen Litteratur Gesellschaft, lk 8–41.

Kallas, Oskar 1921. Uuesti tööle! *Eesti Rahvaviiside Korjamine. Kaksteistkümnnes aruanne*. Tartu: Eesti Üliõpilaste Selts, lk 1.

Kallas, Oskar 1926. Algsõnaks [1925]. Eisen, M[atthias] J[ohann] & Krohn, K[aarle] & Alava, V[ihtori] & Kallas, O[skar] & Anderson, W[alter] & Grünthal-Ridala, V[illem] (toim). *Eesti rahvalaulud. Esimene köide: dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest = Estonum Carmina popularia. Volumen primum: ex d:ris Jacobi Hurt aliorumque thesauris*. Tallinn: Eesti Kirjanduse Selts, lk V–XI.

Kallas, Oskar 1998. Eesti folkloorist [1923]. Tlk Kersti Unt. Aru, Krista (koost). *Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 266–280.

Kampmann, Mihkel 2016. *Eesti kirjandusloo peajooned*. Teine jagu. Näidete waral seletanud Mihkel Kampmann. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus, 1921. E-raamat: Tartu: EKM Teaduskirjastus (<http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/kamp/Kampmann1921.pdf> – 31.03.2022)

Keller, Hans 1965–1966. Whose Fault Is the Speaking Voice? *Tempo* 75 (Winter), lk 12–17.

Kirschenblatt-Gimblett, Barbara 1998. Folklore's Crisis. *Journal of American Folklore* 111, lk 281–327 (DOI: 10.2307/541312).

- Kissel, Mihhail 1985. *Giambattista Vico [Elu ja looming]*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kruse, Friedrich 1846. *Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland überhaupt, bis zur Einführung der christlichen Religion*. Moskau: F. Severin.
- Kutti, Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert 1935. *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu: Loodus.
- Kuutma, Kristin & Jaago, Tiiu 2005 (toim). *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology*. Tartu: Tartu University Press.
- Köhler, Louis 1853. *Die Melodie der Sprache in ihrer Anwendung besonders auf das Lied und die Oper*. Leipzig: J. J. Weber.
- Lach, Robert 1924. *Vergleichende Kunst- und Musikwissenschaft, ihre Methoden und Probleme*. Wien und Leipzig: Höhler-Pichler-Tempsky A. G.
- Lach, Robert 1925. *Vergleichende Kunst- und Musikwissenschaft. Akademie der wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte* 201. Band 3. Abhandlung. Wien & Leipzig: Höhler-Pichler-Tempsky A.-G.
- Lach, Robert 1929. Eesti Rahvalaulu arengulooline missioon. *Eesti Muusika Kuukiri* 1, lk 6–8.
- Lakoff, George & Johnson, Mark 1980. Conceptual Metaphor in Everyday Language. *The Journal of Philosophy*, Aug. 77 (8), lk 453–486 (DOI: 10.2307/2025464).
- Launis, Armas 1910. *Über Art, Entstehung und Verbreitung des estnisch – finnischen Runenmelodien*. Helsingfors: Drucerei der Finnischen Litteratur Gesellschaft.
- Launis, Armas 1930. *Eesti runoviisid = Estnische Runenmelodien = Mélodies runiques estoniennes*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Leichter, Karl 1930. Eesti runoviisid. *Muusikaleht* nr 5/6, lk 137–138; nr 7/8, lk 163–170.
- Leichter, Karl 1932. Rahvaviiside korjamisest Eestis. *Vanavara vallast. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad* I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 153–178.
- Levine, Donald N. 1995. The Organism Metaphor in Sociology. *Social Research* 62 (2), lk 239–265.
- Lizardo, Omar 2021. The Cognitive-Historical Origins of Conceptual Ambiguity in Social Theory. Abrutyn, Seth & Lizardo, Omar (toim). *Handbook of Classical Sociological Theory. Handbooks of Sociology and Social Research*. Cham: Springer.
- Lippus, Pärtel 2001. Herbert Tampere ja Tallinna konservatoorium. Hiiemäe, Mall & Labi, Kanni (toim). *Klaasmäel*. Pro Folkloristica VIII. Tartu, lk 94–100.
- Lippus, Urve 2002. Omakultuur ja muusika: muusika rahvuslikkuse idee Eestis I. Lippus, Urve (koost). *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel*. Eesti Muusikaloo Toimetised 6. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 7–77.
- Loorits, Oskar 1932a. Eesti rahvaluuleteaduse tänapäev. Olevase ülevaade ja tulevase töökava. *Vanavara vallast. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad* I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 7–34.
- Loorits, Oskar 1932b. Mõtteid ühe väitekirja puhul. *Kunst ja Kirjandus* 11, 2. mai, lk 1–2.

- Loorits, Oskar 1932c. *Eesti rahvausundi maailmavaade*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Loorits, Oskar 1935. Eesti rahvalaulude esteetilisest, psühholoogilisest ja kultuuriajaloolisest tagapõhjust. Kutti, Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert (koost). *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu: Loodus, lk 120–130.
- Loorits, Oskar 1937. Uute ülesannete haarangul. *Rahvapärimumuste Selgitaja* 2, lk 17–20.
- Loorits, Oskar 1940. Meie sisetööst ja välisabist. *Rahvapärimumuste Selgitaja* 2 (9), juuli, lk 41–52.
- Loorits, Oskar 2000 [1938]. Eesti rahvalaulu elutundest. Runnel, Hando (koost). *Meie, eestlased*. Eesti mõttelugu 35. Tartu: Ilmamaa, lk 164–181.
- Lotman, Juri 1978. *Phenomen kul'tury. Trudy po znakovym sistemam* 10. Tartu: Tartuskii gosudarstvennyi universitet, lk 3–17.
- Lukas, Liina 2019. Eesti ja Läti luule sünd Saksa laulu vaimust. I. *Keel ja Kirjandus* 10, lk 761–774 (DOI: 10.54013/kk743a1).
- Maimets/Ross 2002 = Maimets, Kaire 2002. Vastab Jaan Ross. *Teater. Muusika. Kino* 10, lk 3–14.
- Merriam, Alan P. 1977. Definitions of “Comparative Musicology” and “Ethnomusicology”: An Historical Theoretical Perspective. *Ethnomusicology* 21 (2), mai, lk 189–204 (DOI: 10.2307/850943).
- Mufwene, Salikoko S. 2004. Language Birth and Death. *Annual Review of Anthropology* 33, lk 201–222 (DOI: 10.1146/annurev.anthro.33.070203.143852).
- Mugglestone, Erica & Adler, Guido 1981. Guido Adler’s “The Scope, Method and Aim of Musicology” (1885): An English translation with an Historico-Analytical Commentary. *Yearbook for Traditional Music* 13, lk 1–21 (DOI: 10.2307/768355).
- Männik-Kirme, Maris 2002. *Karl Leichter: Eesti muusikateaduse suurmees*. Tallinn: Sild.
- Müller, Cornelia 2008. *Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Waking: A Dynamic View*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Nettl, Bruno 1964. *Theory and Method in Ethnomusicology*. New York: Free Press.
- Nisbet, Robert 1990 [1969]. *Social Change and History: Aspects of the Western Theory of Development*. New York: Oxford University Press.
- Oettingen, Arthur von 1866. *Harmoniesystem in dualer Etnwicklung. Studien zur Theorie der Musik*. Dorpat & Leipzig: W. Gläser.
- Ó Giolláin, Diarmuid 2000. *Locating Irish Folklore. Tradition, Modernity, Identity*. Cork University Press.
- Ó Giolláin, Diarmuid 2014. Narratives of Nation or of Progress? Genealogies of European Folklore Studies Source. *Narrative Culture* 1 (1) (kevad), lk 71–84 (<https://digitalcommons.wayne.edu/narrative/vol1/iss1/5> – 09.04.2022).
- Oras, Janika 2017. Laulik jutustab laulikust. Marie Sepa elulooesitused suulise ja kirjaliku kultuuri piiril. *Keel ja Kirjandus* 8–9, lk 634–650.
- Pajusalu, Karl & Hennoste, Tiit & Niit, Ellen & Päll, Peeter & Viikberg, Jüri 2018. *Eesti murded ja kohanimed*. 3. kohendatud ja täiendatud trükk. Toim Tiit Hennoste. Tartu: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.

- Paukson, H[arald] 1930. Eesti rahvalaulu ettekande-rütmist. *Looming* 4, lk 433–448.
- Pegg, Carole & Myers, Helen & v. Bohlman, Philip & Stokes, Martin. *Ethnomusicology* (https://hugoribeiro.com.br/biblioteca-digital/Pegg-Ethnomusicology-New_Grove.pdf – 08.04.2022).
- Percy, Thomas 1765. *Reliques of Ancient English poetry*. Consisting of old heroic ballads, songs, and other pieces of our earlier poets; together with some few of later date. London: Dodsley.
- Puhkason, Jaan 1937. Jakob Tammest. *Õpilasleht*, nr 14, 27. jaanuar, lk 10.
- Pulst, August 2014 = Sildoja, Krista (koost). *Äratismäng uinuvale rahvamuusikale. August Pulsti mälestusi*. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum: SE & JS.
- Põldmäe, Rudolf 1932. Tähelepanekuid tänapäevasele rahvaluule kogumismatkalt. *Vanavara vallast. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad* 1. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 179–194.
- Põldmäe, R[udolf] 1941. Vana Kannel IV. Karksi vanad rahvalaulud I. Toimetanud Herbert Tampere. *Eesti Keel ja Kirjandus* 3, lk 235–237.
- Põldmäe, Rudolf & Tampere, Herbert 1938. *Valimik Eesti rahvatantse*. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Pärtlas, Žanna 2004. Muusikaanalüüs etnomusikoloogias. Ross, Jaan & Maimets, Kaire (toim). *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. Tallinn: Varrak, lk 448–475.
- Randalu, I[valo] 2016. Wirkhaus, Adalbert. *Eesti Entsüklopeedia* (http://entsyklopeedia.ee/artikkel/wirkhaus_adalbert3 – 09.04.2022).
- [Raud, Märt] 1912. = Md. 1912. Üks vanameelne ettepanek laulusõpradele. *Postimees*, 13. august, nr 185, lk 1.
- Reiman, V[illem] 1916. J. W. Jannseni elutöö. *Eesti Kirjandus*, lk 141–173.
- Reiman, Villem 2008 [1908]. Kas meie ka jõuame? Runnel, Hando (koost). *Mis meist saab?* Tartu: Ilmamaa, lk 355–361.
- Riede, David 1989. Transgression, Authority, and the Church of Literature in Carlyle. McGann, Jerome J. (toim). *Victorian connections*. Charlottesville: The University Press of Virginia, lk 88–120.
- Ross, Jaan 2001. Kommentaare eesti runolaulu mõnede varaste noodistuste juurde. Jaago, Tiiu & Sarv, Mari (toim). *Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 83–94.
- Ross, Jaan 2012. On Estonian recordings made in German prisoner-of-war camps during World War I. Ross, Jaan (toim). *Encapsulated Voices: Estonian Sound Recordings from the German Prisoner-of-War Camps in 1916–1918*. Köln & Weimar & Wien: Böhlau Verlag, lk 41–57.
- Ross, Jaan 2018. Viini salvestised ja Berliini salvestised. *Keel ja Kirjandus* 12, lk 1004–1006 (<https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/26001> – 09.04.2022).
- Rüütel, Ingrid 1984. Herbert Tampere rahvaviiside kogujana ja publitseerijana. *Teater. Muusika. Kino* 6, lk 65–73.
- Rüütel, Ingrid 1987a. Herbert Tampere elust ja rahvamuusika alasest tegevusest. *Muusikalisi lehekülgi* IV. Tallinn: Eesti Raamat, lk 121–130.

- Rüütel, Ingrid 1987b. H. Tampere teaduslike tööde bibliograafia. *Muusikalisi lehekülgi* IV. Tallinn: Eesti Raamat, lk 131–134.
- Rüütel, Ingrid 2012. *Eesti uuema rahvalaulu kujunemine*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Saar, Mart 1929. Cyrillus Kreek. 40. a. sünnipäeva puhul. *Muusikaleht* 12, lk 352–353.
- Saarlo, Liina 2008. Searching for Art and History in Folksongs. Bula, Dace & Rieuwerts, Sigrid (toim). *Singing the Nations: Herder's Legacy*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag (Basis; 4), lk 144–150.
- Sachs, Kurt 1962. *The Wellsprings of Music*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Sarv, Vaike 2001. Ideest teostuseni: paar aspekti eesti rahvaviiside kogumistöös. Krikmann, Luule & Kõiva, Mare & Salve, Kristi (toim). *Paar sammukest XVIII*. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Tartu, lk 151–163.
- Sarv, Vaike 2002. Rahvaviiside kogumisest Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. Lippus, Urve (koost). *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel*. Eesti Muusikaloo Toimetised 6. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 270–315.
- Schlegel, Christian Hieronymus Justus 1963 [1819]. [Eestlaste elust, lauludest ja tantsumüüdist XVIII sajandil.] Laugaste, E[duard]. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte*. Tallinn, lk 98–115.
- Schultz-Bertram 1857. *Baltische Skizzen oder Fünfzig Jahre zurück*. Zweites Bandchen. Zweite vormehrte auflage. Berlin: Dunker.
- Semper, Aurora 1940. Kontsert-aktus A. Virkhausi 60 a. *Postimees* 133, 20. mai.
- Siragusa, Laura 2015. Metaphors of language: the Vepsian ecology challenges an international paradigm. *Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri* 6 (1), lk 111–137 (DOI: 10.12697/jeful.2015.6.1.07).
- Sodikoff, Genese Marie 2011 (toim). *The Anthropology of Extinction. Essays on Culture and Species Death*. Bloomington: Indiana University Press.
- Spitz, Lewis W. 1955. Natural Law and the theory is history in Herder. *Journal of the History of Ideas* 16 (4), oktoober, lk 453–475.
- Stumpf, Carl 1911. *Die Anfänge der Musik*. Leipzig: J. A. Barth.
- Särg, Taive 2005a. Rahvamuusika mõiste ja kontseptsiooni kujunemisest Eestis. Ojamaa, Triinu (koost). *Pärimusmuusikast populaarmuusikani. Töid etnomusikoloogia alalt* 3. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 13–48.
- Särg, Taive 2005b. *Eesti keele prosoodia ning teksti ja viisi seosed regilaulus* [Summary: Estonian Prosody and Words/Music Relationships in Old Estonian Folks Songs]. *Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis* 6. Tartu: Ülikooli Kirjastus.
- Särg, Taive 2012. Eesti regilauluviisid ja rahvamuusika 20. sajandi alguse haritlaste vaates. Sarv, Mari (toim). *Regilaulu müüdid ja ideoloogiad*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 29. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 73–142.
- Särg, Taive & Oras, Janika 2021. Regilaulu eripära ja elujõud. *Horisont* 6, lk 54–57.
- Zeiger, Juhan 1926. Meie muistsest prosoodiast. *Looming* 6, lk 607–617.

Zeiger, Juhan 1934. *Eesti rahvaviisid*. Monograafia = *Mélo dies populaires Estoniennes*. Eesti Lauljate Liidu väljaanne nr 63. Tallinn: Eesti Lauljate Liit.

[Tampere, Herbert] 1928a = H. –pere Õpetuseks kohtuskäijaile. Vanu rahvakombeid kohtuskäimise) üle. *Postimees* 288, 22. oktoober, lk 2.

[Tampere, Herbert] 1928b = H. –pere. Surmanuhtlus esivanemate “kriminaalkodeksis”. *Postimees* 316, 19. november, lk 4.

[Tampere, Herbert] 1929a = H. T. Rahvamuusikat jälgimas. *Postimees* 227, 23. august, lk 6.

[Tampere, Herbert] 1929b = H. –pere. Eesti rahva kalender. Küünlapäeva kombeid. *Postimees* 40, 10. veebruar, lk 9.

Tampere, Herbert 1930a. Vargad ja püha laps. *Eesti Kirjandus* 5, lk 235–244.

Tampere, Herbert 1932a. Lauljänese õhkamisest eesti rahvatraditsioonis ja kirjanduses. *Vanavara vallast. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad* 1. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 59–116.

Tampere, Herbert 1932b. Lihaeit. *Vanavara vallast. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad* 1. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 117–119.

Tampere, Herbert 1932c. *Tähelepanekuid rahvaviisidest ja rahvalaulude ettekandmisest lõunapoolses Lääne-Eestis*. Äratrükk koguteoset “Kultuuri ja teaduse teilt”. Tartu.

Tampere, Herbert 1934. Mõningaid mõtteid eesti rahvaviisist ja selle uurimismeetodist. *Eesti Muusika Almanak*. Eesti Akadeemilise Helikunstnike Seltsi väljaanne nr 1. Tallinn: Eesti Lauljate Liit, lk 30–38.

Tampere, H[erbert] 1933–1934. Eeslaulja ja koor setu rahvalaulude ettekandmisel. *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat* 9/10. Tartu, lk 49–74.

Tampere, Herbert 1935a. *Eesti rahvaviiside antoloogia = Anthologia cantuum popularium Estonorum*. Tartu: I [Eesti Rahvaluule Arhiiv].

Tampere, Herbert 1935b. *Tekstimuutusi eesti rahvalaulude ettekandmisel*. Äratrükk koguteoset “Kaleviste mailt” (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III).

Tampere, Herbert 1935c. Eesti rahvalaulude kogumisest ja trükkitoimetamisest. Kutti, Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert (koost). *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu: Loodus, lk 111–115.

Tampere, Herbert 1935d. Eesti rahvalaulude värsiehitusest, stiilivõttest, keelekujust ja viisidest. Kutti, Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert (koost). *Valimik eesti rahvalaule*. Tartu: Loodus, lk 115–120.

Tampere, Herbert 1937a. Eesti vana rahvalaulu rütmiprobleemist. *Looming* 2, lk 190–198.

Tampere, Herbert 1938a. *Vana kannel III. Kuusalu = Alte estnische Volkslieder aus dem Kirchspiel Kuusalu. I*. Eesti Rahvaluule Arhiiv Tallinn: Kultuurkoondis.

Tampere, Herbert 1938b. *Le bourdonisme et ses développements dans le chant populaire de l’Estonie de Sud*. Tartu [Äratrükk: Litterarum Societas Esthonica 1838–1938. Liber Saecularis. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused 30 (2). Tartu].

Tampere, Herbert 1939. Esimene soome-ugri rahvuslike teaduste uurijate kongress. *Rahvapärimeste Selgitaja* 7, lk 246.

- Tampere, Herbert 1941. *Vana kannel* IV. *Karksi*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Tampere, Herbert 1940a. Küsimusi rahvameditsiinist. *Rahvapärимuste Selgitaja* 2 (9), juuli, lk 69–72.
- Tampere, Herbert 1940b. Mõningaid küsimusi töötegemisest. *Rahvapärимuste Selgitaja* 2 (9), juuli, lk 72–73.
- Tampere, Herbert 1971. Kaks ettekannet eesti folkloristika ajaloost [: (1) 40 aastat Eesti Rahvaluule Arhiivi asutamisest. (2) Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Kirjandusmuuseumi folkloristlikest uurimustest ja väljaannetest]. *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale* 7. Tartu, lk 183–199.
- Tampere, Herbert & Lippus, Urve (komment) 1988 [1938]. Burdonism ja selle arendusi Lõuna-Eesti rahvalaulus. *Muusikalisi lehekülgi* 5. Tallinn: Eesti Raamat, lk 146–155.
- Tampere, Herbert 2009. Hiimäe, Mall (koost). *Lauluväelised*. Eesti mõttelugu 85. Tartu: Ilmamaa.
- Tedre, Ülo 2015. Eesti rahvalaulus toimunud murrangust. Riimilise laulu teke 19. sajandil. *Mäetagused* 61 (3), lk 111–121 (DOI: 10.7592/MT2015.61.riim).
- Tobias, Rudolf 1913. Eesti muusika iseloomulik ilmend. *Eesti Kultura* II. Korraldanud V. Reiman. Tartu: “Postimehe” kirjastus, lk 180–190.
- Tylor, Edward 1920 [1871]. *Primitive Culture: Research into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*. London: John Murray.
- Valk, Ülo 2004. On the discursive foundations of Estonian folkloristics: a farmer’s field of vision. Kõresaar, Ene & Leete, Art (toim). *Everyday Life and Cultural Patterns*. Studies in Folk Culture 3. Tartu: Tartu University Press, lk 265–272.
- Vanavara vallast 1932. *Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad* I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 153–178.
- Viidalepp, Richard 1969a. Herbert Tampere 60-aastane. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 14/15 (1968/1969). Tallinn: Eesti Raamat, lk 295–297.
- Viidalepp, Richard 1969b. Herbert Tampere 60-aastane. *Keel ja Kirjandus* 2, lk 112–113.
- Viidalepp, Richard 1976. Herbert Tampere. 1. II 1909 – 19. I 1975. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 21 (1975). Tallinn, lk 194–198.
- Väisänen, Armas Otto 1923. Eesti rahva vana laulumuusika. *Odamees* 5, lk 162–164.
- Wagner, Richard 1893 [1852]. *Opera und Drama*. Translated by William Ashton Ellis. The Wagner Library.
- Widder, Roman 2020. Vom Pöbel zum Populismus. *Merkur*, 24. november (<https://www.merkur-zeitschrift.de/2020/11/24/vom-poebel-zum-populismus/> – 09.04.2022),
- Wiora, Walter 1959. Der Untergang des Volkslieds und sein Zweites Dasein. *Das Volkslied Heute*. Musikalische. Zeitfragen VII. Kassel: Bärenreiter-Verlag, lk 9–25.

Summary

Journey to the living folk song: Development of Herbert Tampere's scholarly personality

Taive Särg

Senior Research Fellow

Estonian Folklore Archives, Estonian Literary Museum

taive.sarg@folklore.ee

Keywords: ethnomusicology, folk song, Herbert Tampere, Oskar Loorits, *regilaul*, traditional music

The article analyses the life and activity of Estonian ethnomusicologist and folklorist Herbert Tampere (1909-1975), as well as the research history of Estonian folk songs until 1945, also paying attention to the influence of the Estonian Folklore Archives and its head Oskar Loorits. The historical background to Tampere's activity is the establishment of independent statehood in Estonia (1919) after Estonians had existed as an ethnic minority group subjected to the ruling classes of other nationalities for hundreds of years. The scientific and cultural background is constituted by the development of European folkloristics and ethnomusicology and the increasing prestige of folk music and non-western music in Europe, which contributed to the rise of the cultural self-awareness of Estonians as a nation with oral lore different from Indo-European culture.

The approach is framed with the metaphor of life and death, which in Herderian way of thinking corresponded to the growth and fading of a nation and its creation. In the 1930s, Tampere brought into the discourse of the Estonian folk song, seemingly in opposition with the gradual fading of the living lore and complaining thereabout, a turn in writing about it, unexpectedly confirming that the folk song was alive.

The older folk song started to disappear from public use in the 19th century, when people lost interest in its performance and the newer European folk music style spread more widely. At the same time, they tried to overcome the national inferiority complex that had developed due to existence as a lower class, as well as the oral culture considered as a sign of backwardness, creating on the basis of folklore a new national-language and valuable European literary culture. To accomplish this, the old, evolutionally lower traditional culture had to be abandoned. Writings about the dying folk song helped to encourage people to collect folklore and create distance with the past. In the 20th century, with the development of Estonian national self-awareness and literary culture and the rise of the nation's self-esteem, and on the other hand the recession of Eurocentric and evolutionist way of thinking in the world of science, a new interest appeared in the structure and performance of the folk song, and it started to be increasingly appreciated and considered as living. Such changes in rhetoric indicate how reality is reflected subjectively, according to standpoints and circumstances.

Considering the fact that in the 19th-century social evolution theory folklore and literary culture were attributed to different development stages of a nation, the nation with low self-esteem, striving for literary culture in the 19th century, could be satisfied with the dead folk song, yet in the 20th century, in the light of new culture concepts, it could be declared alive again.

In summary it can be said that the following factors helped Tampere achieve a novel approach to folk songs in his research.

1. Tampere came from a talented and educated rural home, in which music and literature were appreciated and in whose neighbourhood different music styles were practised. His interests and skills were shaped by good education at schools with remarkable music teachers and an early contact with folklore collection at the Estonian Students' Society.
2. Good philological education from the University of Tartu and work at the Estonian Folklore Archives, becoming familiar with folklore collections as well as other young folklorists and linguists, especially cooperation with Oskar Loorits, Karl Leichter, and Paul Ariste, added knowledge of newer research trends, such as ethnology and experimental phonetics. Maybe, paradoxically, the absence of higher music education, which would have directed the young man towards other music ideals, was positive in this respect.
3. The knowledge acquired of the methods and way of thinking in comparative music science provided a theoretical basis for understanding, valuing, and studying non-western music. Professional work was also supported by the development of sound recording and -analysis.
4. The immediate contact with living folk music already in his childhood and later on, when collecting folklore, elaboration of folk songs in the archives and compiling voluminous publications made this manner of expression more familiar. Tampere must have enjoyed the performance of at least some of the *regilaul* songs as he mentioned nice impressions and the need to delve deeper; also he recorded, studied, and introduced these songs to the public.
5. The heyday of national sciences and national ideals in the Republic of Estonia valued engagement in folklore as the basis of cultural identity. The first folk music reproductions appeared, such as folk dance movement and runic verse recitals at schools, which was why the issues of performance started to be noticed and studied. Oskar Loorits supervised the study and publication of the most Estonian-like (in his own opinion) folklore – folk songs – and it was probably also his influence that made Tampere study the problem of scansion, to systematize and study folk songs, and compile publications.

Taive Särg on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur. Ta on lõpetanud Tartu Ülikoolis folkloristika eriala ning käsitleb rahvaluule, -viise ja rahvamuusika uurimislugu.

Taive Särg is Senior Research Fellow at the Estonian Folklore Archives of the Estonian Literary Museum. She graduated from the University of Tartu with a degree in folkloristics and her fields of interest are folk songs, folk tunes, and historical research of folk music.

taive.sarg@folklore.ee